

Алишер НАВОИЙ

ТАРИХИ МУЛУКИ АЖАМ

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

БУРУНҒИ ТАБАҚА ПЕШДОДИЙЛАРДУР

Ажам тарихида форс салотинини тўрт табақа қилибдурлар. Бурунги табақа пешдодийлардур ва алар ўн бир кишидурларким, салтанат қилибдурлар. Тарих уламози иттифоқи била бировким аввал салтанат қилди, Каюмарс эрди. Аммо анинг нисбати бобида ихтилоф кўптурким, муг дебдурким, Одам алайҳис-салом улдур ва баъзи Ажамдин дебдурларким, Одам алай-ҳис-саломнинг набирасидурур ва баъзи фурсдин ани Нух алайҳис-саломнинг авлодидин дебдурлар. Яна доғи сўз кўп бор, аммо сикатдин йироқроқ учун битилмади. Одам деганлар қавли била ани гилшоҳ дебдурлар, бу маъни билаким, болчигдин яратилди. Яъни киши пуштиднн эмас эрди. Узга қавллар билаким Каюмарс дебдурлар. Маънисини ҳайи нотикдур, яъни тиригиким сўз айтқай. Аммо «Низом ут-таворих» ва «Жо-ме ут-таворихи Жалолий» ва Банокатийда дағи иттифоқ била хужжат ул-ислом имом Муҳаммад Ғаззолий қуддиси сирриху «Наснхат ул-мулук»да анн Шис алайҳис-саломнинг қардошидур деганни таън қилибдурлар, нединким Шис алайҳис-салом Захҳоки алаввони замонидадур. Ва тарих аҳли иттифоқи била Каюмарс замонидин Захҳоқ замонигача минг йилга яқин бор. Ҳар тақдир била подшоҳлик қондаси андин бурун йўқ эрди. Бу қондани ул тузди. Дағи аввал кишиким шаҳр бино қилди ул эрди. Дамовандни бино қилди, аммо анда гоҳи бўлур эрди. Дағи Истахрни бино қилди, аммо кўпрак авқот анда бўлур эрди. Минг яшади ва лекин умрининг охирида қирқ нил салтанат қилди. Дағи Сиёмак ўгли Хушангиким набираси эрди, валиаҳд қилиб, вафосиз жаҳонга видоъ этти.

Шеър:

Бурунроқ кишиким тузуб руду жом,
Жаҳондорлик тахтин этти мақом.
Каюмарс эди, лек даврони дун,
Анга берди бози боридин бурун.

ХУШАНГ хирадманд ва одил ва олим подшоҳ эрди ва «Жовидон хирад» отлиг китобни амали хикматида ул тасниф қилдиким, Маъмун халифа вазири Ҳасан Саҳл андин бирор нима топиб, араб тилига таржима қилибдур. Ва шайх Бу Али Мискавайх «Одоб ул-араб ва ал-фурс» отлиг китобида ани зикр қилурким, анинг мутолааси мусаннифининг фазлу камолига далилдурур. Ва ажам ани пайгамбар дебдур. Ва дод ва адл жиҳатидин ани пешдод дедилар. Ва темирни тошдин ул чикорди. Ва Табарий дебдурурким, йигочдин тахта ул кесиб, уйларга эшик ясади ва аксар конларни ул чикорди ва барсни ва итни ул кийик олғувчи қилди ва отқа эгар ул ясади ва тевани юкка ул киюрди ва отқа эшакни турғузуб, хачир хиёлин ул қилди ва ариглар қозиб, сув солиб, ободонлик ул қилди. Ерга фарш ул солди ва тулку ва ос ва тойин тернсин ул киярга қобил қилди. Умри бобида ихтилоф бор. Аммо подшоҳлиғи қирқ йил эрди. Ва тажарруд ва тақво тариқи била ўткарди. Доим тоғларда ибодат қилур эрди. Таворихда мундоқ мусбатдурким, девлар ани саждада топиб, тош била бошин янчиб ўлтурдилар. Ва Таҳмурақ девбанд ўгли эрди, атоси ҳолидин воқиф бўлуб, девларни атоси қасосига ҳалок қилди. Дағи ул мавзуда шаҳр бино қилиб, отин Балх қўйди. Ва Сус била Бобил шаҳрини Хушанг ясади. Ва

баъзи Куфани ҳам анға мансуб килибдурлар.

Шеър:

Йўк эрди жаҳондори анжумсипоҳ,
Жакон ичра андоқки Хушанг шоҳ,
Малакшева шоҳе эди беадил,
Фалак девға қилди ани қатил.

ТАҲМУРАС атоси Хушангнинг чун валиаҳди эрди, анимғ ўрнида салтанат тахтига ўлтурди ва халойик риоятига ва мамолик ҳимоятига жидд била машғул бўлди. Ва анинг замбнида азим қаҳат воқеъ бўлди. Ганийларға буюрдиким, чошт таоми била ўтқарғайлар ва шом таомини масокинға берғайлар. Ва рўза тутмоқ ондин суннат қолди. Ва ул бино қилгон шахрлар Марвда Қухандиз ва Хуросонда Нишопур ва Исфаҳонда Маҳриз ва Сорийя. Ва Табарий дебдурким, Омил ва Табаристонни дағи ул бино қилди. Ва форсий китоб битмақ ва бўз тўкумокни ул ихтироъ қилди. Ва анинг замонида қаттиқ вабо бўлди. Ҳар кимнинг бир севар кишиси бор эрса эрди, анинг суратин ясаб, анинг била хурсанд бўлур эрдилар, то бутпарастликка мун-жар бўлди. Ва Таҳмураас ўтуз икки йил мулк сурди.

Шеър:

Шаҳе эрди Таҳмураас офоқ аро-
Ки, адл этти чархи кўхан тоқ аро.
Неча девбанд эрди, ул аржуманд,
Ажал деви охир ани қилди банд.

ЖАМШИД. Баъзн ани Таҳмурааснинг қардоши дебдурлар ва баъзи қардошининг ўғли. Чун салтанатқа ўлтурди, жаҳон мулкин адл ва дод била тузди. Ва ҳусну жамолда дилпазир ва фазлу камолда беназир эрди. Ғариб нхтироълар қилди. Ва ул жумладин сипоҳийлик аслиҳасидурким, пайдо қилдиким, ондин бурун тош ва йиғоч эрди. Синон ва ҳарба ва пичоқ, баъзи ҳабба ҳам дебдурлар, қалқон ҳам дебдурларким, ул ясади. Ва ҳаммом бино қилди ва ғаввослиғ хаёл қилди. Ва ипак ва қазз ва кўпрақ тўкур нималарни ва ранғларни ва ишларни ароға киюрдиким, андин бурун киши аросида йўк эрди. Ва шахрдин шахрғача дехлар буюрди ва хейла ишға қонун ва қонда қўйди. Ва Истаҳр шахрин улғайтти, андоқки тули Хуфракдин Ромжаррадқа еттиким, ўн ики йиғоч бўлғай ва арзи ўн йиғочқа етти. Ва анда улук биное солдиким, холо осори ва нишоналари борким, одамнзод андоқ ясамоқ маҳол кўрунурким, киши кўрмагунча бовар қилмас. Ва ани чихил минос дерлар. Чун бу иморат туғанди, олам салотин ва ашроф ва ақобирын йиғиб, анда азим жашн қилди.

Ул вақтким қуёш нуктан эътидоли рубъиға таҳвил қилиб эрди, ул бинода тахт устига ўлтуруб, адолат сийт ва садосин оламға мунташир қилди ва ул куннинг отин Наврўз қўйди. Ва салтанатининг замони ети юз йилғача бўлди. Оқибат муфрит жоҳ ва ғурури ва азим давлат такаббури димоғиға фосид хаёл солиб оламини ўз ибодатнға амр қилиб, ўз сурати била бутлар ясаб, ақолим ва кишварларға йибориб, элга ўзининг парастинин буюрди. Ҳар ойна ғайрати илоҳи муқтазий ул бўлдиким, анға жазо етғай, Шаддод Одқа тақдир бўлдиким, қардоши ўғли Заҳҳоки алавонини сипоҳ била йиборди, то ани тутуб, арра била ики бўлуб, жисмин пора-пора қилди. Табарийда анинг қатли Бюросбқа мансубдур, аммо ўзға таворихда йўқдур.

Шеър:

Чу Жамшид тахт узра тутти мақом,
Димоғиға йўл топти савдойи хом.

Ани қилди ҳақ макри айлаб ситез,
Сиёсат қиличи била рез-рез.

ШАДДОД ВА ШАДИД. Эрамки, Арфаҳшаднинг кардоши эрди, анинг ети ўғли бор эрди: Од, Самуд, Саҳор, Там, Ҳадис, Ҳосим, Мора. Од Яманга борди, Самуд Ҳижозда сокин бўлди, Саҳор Тайда, Там Уммонда ва Баҳрайида, Ҳадис Ямомада, Ҳосим Ҳарам ва Синвон орасида, Мора ондаким, ани анинг оти била айтурлар. Аммо булардин Од авлоди қалин бўлуб истило тоитилар ва алариинг ўғли Аршади Умлик бинни Од эрди. Чун ул ўтти, ўғлонлари Шадид ва Шаддод подшоҳ бўлдилар ва Заҳҳокниким, аларга нисбати юқори ўтти, Жамшид устига йибордилар. Ул Жамшидни даф қилиб, ўзи салтанат тахтига ўлтурди.

Шеър:
Фалак буйлаким жавр қилди иадид,
Не Шаддод қолғусидур, не Шадид.

ЗАҲҲОК БИННИ МАРОДИС чун Жамшид қатлидин сўнг Порс тахтин олди, зулму ситам оғоз қилди Тенгри таоло Ҳуд алайҳис-саломни йиборди. Анинг даъватин Шаддод қабул қилмади. Тенгри таоло ани, ва қавмини ранжул-ақим била ҳалок қилди ва Шаддод ўғли Мазид подшоҳ бўлди. Ва Иброҳим алайҳис-салом анинг замонида эрди. Ва Юсуф алайҳис-салом ҳам анда мутаваллид бўлди ва Ҳуд алайҳис-салом диниға кирди. Ва Ҳазрамулда эрдилар, то ўттилар. Аммо Заҳҳок салтанатн ва зулми узоқға тортти, андоқким эл анинг зулмидии ожиз бўлдиларким, анинг ики эғнидин андоқ мараз пайдо бўлуб эрдиким, оғриғиға одамизод мағзидин ўзға ҳеч нима таскин бермас эрди. Баъзн муаррихлар анинг ики эғнидин нилонлар чиқиб, ғизолари киши мағзи эрди ҳам дебдурлар. Ҳар тақдир била ул хар кун бу жиҳатдин ики киши ўлтурур эрди. Гунаҳлик киши бўлмаса, чек солиб, сойир халқдин қатл қилур эрди. Сипоҳонда Кова оҳангарнинг бир-ўғли бор эрди, бу жиҳатдин қатл бўлуб эрди, яна бир ўғлиға дағи чек тушти. Ул бетаҳаммул бўлуб, қичқириб, элға кўп таънлар қилиб, Заҳҳокни сўкти. Эл дағи анга муттафиқ бўлуб, хуруж қилдилар. Дағи Сипоҳон волисии ўлтурур, Заҳҳок устига юрудилар. Бағоят қалин эл жамъ бўлуб, Фаридунниким, баъзи Жамшид набираси дебдурлар, баъзи Обидин ўғлиғақим Таҳмурас наслидин бўлғай, нисбат қилибдурлар. Ул чоғда Заҳҳок ваҳмидин қўйчилар орасида ёшурун бўлур эрди, тониб, кўториб, Кова оҳангар сипоҳсолор бўлуб, темурчилар белиға боғлар саҳтиённи йиғоч бошиға боғлаб, алам қилиб юруб, Заҳҳокдин чуи эл аюрулуб эрдилар, турулмаи қочти. Аммо уни қовуб илпқлаб, Фаридун ани жазосиға еткурди. Заҳҳок салтанати минг йил эрди.

Шеър:
Фалак то эрур зулм қилмоққа хос,
Эмас золиму одил андин халос.
Қилиб қатл Заҳҳокни тўймади,
Фаридунни дағи курук қўймади.

ФАРИДУН яхши ахлоқлик, олим ва одил подшоҳ эрди. Олам аҳлин адолат била хушҳол қилиб, Заҳҳок жавридин топқон заҳмлариға адл била марҳам қўиди ва қолғон уммолқақим, оъдийлар эрдилар, даф қилди ва Кова оҳангарни улук тарбият қилиб, тайаммун учун анинг йиғочқа боғлаб, алам қилғон саҳтиённи мурассаъ қилдиким, дарафши ковиёни они дерлар. Ва олам-нинг аксар билодин олди. Анинг уч ўғли бор эрди улуғи Салм, ўртончиси Тур, кичики Эраж. Мамоликин учовға қисмат қилди. Рум ва Мағрибдин Яман худудиғача Салмға берди, Туркистон ва Чин худудин Турға берди. Форс ва Ироқ ва Хуросонни Эражға бердиким, ўзининг

дорул-мулки ва тахти эрди. Чун Эраж багоят окил ва халик эрди, ики оголаридин ани кўпрак севар эрди. Аларда бу ҳасад доим бор эрди. Чун тахти анга муфавваз бўлди, алар ҳасаддин иттифок қилиб, Эражни ўлтурдилар.

Фаридун улгойиб эрди, алардин интиком тортардин ожиз эрди. Бу вокеадин ахволи багоят хароб бўлуб, Эраж нисбатидин Манучехрким, набираси эрди, таквият ва тарбият қилдиким, Жаддининг қонини Салм ва Турдин тилаб, аларни қатл қилди ва Фаридуннинг армони қолмади. Оламдин ўтуб, Манучехрни валиахд қилди. Ва Фаридуннинг подшоҳлиғи беш юз йил эрди. Ва Мусо алайҳис-салом ва Қорун анинг замонида эр-дилар.

Ш е ъ р:
Фаридунким оламда ёйди бисот,
Басе олам аҳлига етти нишот.
Ани ҳам фалак чекти туфроқ сари,
Не золим, не одил кетарлар бари.

МАНУЧЕХР Эражнинг қизининг ўгли эрди. Баъзи дебдурларким, ўглининг ўгли. Ва ул одил подшоҳ эрди. Фирот оригин ул қозди ва Ироққа сув элтти ва боғлар, бўстонлар тарх солди ва ашжор ва гул ва раиҳон боғларда экти. Ва кўпрак дехқонлик зийнату зебин ул арога кетурди. Ва замонидин олтмиш йил ўткондин сўнгра Тур ўгли Афросиёб сипоҳ тортиб анинг устига юруди. Ул Табаристон сори тортиб, урушмой, Аму суйидин норини анга мусаллам тутуб, яраш бўлуб, Афросиёб қойтти. Ва ҳақ таоло анинг замонида Мусо ва Хорун алайҳумус-саломни Фиръавнгаким, оти Валид бинни Мусъаб эрди йиборди. Ва ул Довуд бин-ни Сом авлодидиндурким Шаддод ани Миср ҳукуматиға йибориб эрди. Ва Шуайб бинни Мадян бинни Исмоил аланҳис-салом анинг замонида мабъус бўлди. Ва сипоҳсолори Сом бинни Наримон эрди. Ва Золким, Рустамнинг атосидур, анинг замонида мутаваллид бўлди. Ва Манучехр юз йигирми йил подшоҳлик қилди.

Ш е ъ р:
Манучехрким, бўлди оламга шох,
Анго бўлдилар борча шаҳлар сипоҳ.
Анго ҳам вафосизлик этти жаҳон,
Кишиға жаҳон қолмади жовидон.

НАВДАР Манучехрнинг ўғлидур. Атосидин сўнгра мулк анга етти. Аммо ул айёш ва бепарво киши эрди. Манучехр қўйгон қоида ва русумни тузаолмади ва мулк ва сипоҳиға халал йўл топти. Афросиёб черик тортиб келиб, ани тутуб ўлтурди. Ва ўн ики нил Эрон мулкида туруб, бузуглуқ қилди. Ва ул навъким, оз ерда ободонлик қолди. Баъзи таворихда Навдарин Сихри Наримон дебдурлар. Ва подшоҳлиғин баъзи олти йил ва баъзи ики йил битибдурлар.

Ш е ъ р:
Чу Навдарга тушти жаҳон кишвари,
Халойиқ фарогатдин ўлди бари.
Ангоким жаҳондин вафо етмади,
Жаҳон ичра тинмади, то кетмади.

АФРОСИЁБ. Они баъзи дебдурларким, Пушанг бинни Тур бинни Фаридун ўғлидур. Ва баъзи анинг нисбатин Каюмарсга еткурубдурлар. Аммо бурунги дурустроқдур. Чун Навдарни ўлтурди, Эрон мулкини андоқ буздик, оз ерда маъмурлуқ қолди, йигочларни кести ва

иморатларни йикти ва коризлар била булогларни кўмди. Ва ул фурсатда Сом Наримон ўтуб, ўгли Зол Рустам атоси анинг таъзиятига машғул эрди, баъзи дебдурларким, Зол ўз кучи била сипоҳ ораста килиб, они Эрон мулкидин чикорди. Баъзи дебдурларким, Зоб бинни Таҳмосбким, Манучеҳр набираларидиндур хуруж қилиб, ул анинг била урушур ярогин топмай, юз уюруб ўз мулкига азимат килди. Афросиёб подшоҳлиғи ўн ики йил эрди.

Ш е ъ р:
Чу Афросиёб ўлди олам шаҳи,
Эмас эрди иш сиррининг оғаҳи.
Жаҳон мулкин ўз мулки килди гумон,
Ани ҳам чикарди ародин жаҳон.

ЗОБ БИННИ ТАҲМОСБни Зав ҳам дебдурлар. Насаби юқори ўтти. Одил подшоҳ эрди. Кўп вақт Эронда Афросиёб бузгон ерларнинг ислоҳига машғул бўлди, юз ободонликка қўйди. Дерларким, ети йил райиятдин хирож олмади. Ва баъзи хазойинким, Манучеҳр ва Навдардин қолиб эрдиким, Афросиёб қилои ҳасонатидин иликлай олмади. Ул хазойин била ети йил Зоб Таҳмосб салтанат асбобин тузуб, маош ўткарди. Ва Зол бинни Сом анга хидматлар қилди ва бузуг мамоликни тузарда мададлар берди. Ва Зоб икки рудхонаким, Зобин дерлар, Ирок мулкида чикарди. Ва баъзи Диёри Бакрда дебдурлар. Ва ўз ҳаёти замонида салтанатни Гиршосбқа мусаллам тутти. Анинг подшоҳликин Банокатий беш йил дебдур. Узга таворихда ўтуз йилдур.

Ш е ъ р:
Чу офоқ мулкига июҳ ўлди Зоб,
Тузатти неким бузди Афросиёб.
Эрур зулмдин яхшироқ адл иши,
Чу қолмас на золим, на одил киши.

ГИРШОСБнинг онаси ибни Ямин бинни Яъқуб алайҳис-саломнинг қизи эрди ва атоси Зоб бинни Таҳмосбнинг қардоши эрди. Кўпрак таворихда Рустами достонин анинг наслидин дебдурлар. Аммо фақир қошида бу қавл йироқроқ кўрунур, невчунким, Золким Рустамнинг атосидур, анинг қошида сипоҳсолор эрди ва Гиршосбни «Ўзида»да, балки хейли таворихда Манучеҳр набиралиғига чикарибдурлар. Ва Рустамни Сом бинни Наримон бинни Атруб бинни Обтинга еткурубдурлар, валлоҳу аълам. Гиршосб чогида Афросиёб яна черик тортиб, Эронга келиб, Тиршосб била масоф тузуб, разм қилди. Афросиёб урушида Гиршосб фавт бўлди ва Золи Зар Зобилистондин черик тортиб келиб, Афросиёбни Эрондин чикарди. Ва Гиршосбнинг салтанати замонида ихтилофдур: «Низомут-таворих» ва Банокатийда йигирми йилдур, «Ўзида» била «Мунтахаб»да олти йил, баъзида беш йил ҳам бор, валлоҳу аълам.

Ш е ъ р:
Чу Гиршосб бўлди жаҳон Хусрави,
Бор эрса яна шоҳлар пайрави.
Чикорди ородин сипеҳри диҷам,
Нечукким яна шоҳлар, они ҳам.

ИККИНЧИ ТАБАҚА КАЁНИЙЛАРДУР

Ва алар тўқуз киши салтаиат килдилар. Ва баъзи Искаидарии доғи алардин тутубдурлар ва ўн дебдурлар. Салтанатларининг замонида ҳар навъ дебдурлар. Борча тақдир била ети юз иилдии юкоридур. Ва каё-ииллардии аввал кишиким салтаиат килди Кайкубод эрди. Ва ани Зоб бинни Таҳмосб ўғли Манучеҳр наслидин дебдурлар. Кўпрак авкот Жайхун кироғинда бўлуб, атрок била урушуб юрур эрди. Ул вақтқачақим пешдодийлар туғандилар, Афросиёб яна Турондин Эрон касдиға сипоҳ тортиб юруди. Ва Кайкубод Албурзқухда эрди, Зол Рустамни йибордиким, ани келтурди ва бошиға тож кўюб, Эрон салтанатин анға мусаллам тутуб юруб, Афросиёбни кайтардилар. Ва Рустам ул урушқим, Афросиёб била урушти, анинг замонида эрди. Рустамға жаҳонпахлзвонлиғ лакабин бериб, сипоҳсолор килди. Ва Лукмони ҳақим ва Ашмуил алайҳис-салом ва Толут анинг замонида эрдилар. Баъзн Ҳазқил ва Хизр алайҳимус-салом ва Илёс ва Алясаъни ҳам дебдурлар ва Юнус алайҳис-салом дебдурлар. Ва Кайкубод юз йиғирма йил подшоҳлиқ килди.

Шеър:

Чу тузди жаҳон базмини Кайкубод,
 Суруди каёни била эрди шод.
 Вале килди чархи муҳолиф сияр,
 Анинг дағи хунёғарин навҳағар.

КАЙКОВУСким, баъзи Кайкубоднинг ўғли дебдурлар, баъзи набираси дебдурлар. Чун анинг валиаҳди эрди, анинг ўрниға – салтанат тахтиға ўлтурди. Ва ул мухталиф мизоҷ ва мунқариб рои киши эрди. Бовужуди азим салтанат неча қотла ўзин мухликаларға солиб, бандларға тушти ва Рустам халос қилди. Бири Мозандарон қайдидурқим, Рустамни, Фирдавсий «Шахнома»да дебдурқим, Ҳафтхон йўли била бориб, они қутқорди. Яна бири Яманда Зулазор Ҳимяриким, Яман подшоҳи эрди, анинг ғафлати жихатидин ани жамий аркони давлатини тутуб, банд қилди. Анда ҳам Рустам бориб, Зулазор била мусолиҳаға қарор бериб, Судобақим Зулазорнинг қизи эрди, Кайковусқа қулуб, ани ва элин чикорди. Бу ишлар шукронасиға ўз хоҳарзодасинқим, оти Меҳриноз эрди, Рустамға бериб, ани сипоҳсолорлиғдин салтанат поясиға етқурди. Ва Кайковуснинг ўғли бор эрди, Судобадин ўзға анодин Сиёвуш отлиғқим, Юсуф алайҳис-саломдин сўнгра анингдек жамил йиғит йўқ эрди. Борча эрдамларда хусниға яраша эрди. Ва ани Рустам асраб эрди, тарбият топиб эрди, Судоба ўтай аноси анға ошиқ бўлуб эрди, оидин ком ҳосил қила олмай, ўз кўркунчидин Кайковус қошида ани ўзи била бадном қилиб ноқти ва ул ўз бароати учун ўтқа кирди. Чуи ул тухматдин муарро эрди, ўтдин осийб топмади ва атосининг хато рони ва талаввун мизождин ваҳм қилиб, қочиб Туронға Афросиёб қошиға борди. Афросиёб анға эъзоз ва икром қилиб, қизин бериб, Туркистон вилоятин берди. Аммо Гирсиюзнинг ҳасаддин сиоят қилғони била таҳқиқ қилмай, ани беғуноҳ ўлтурди ва онинг борасиға ажаб ҳайф юзидин зулм борди. Анинг қатлидин сўнгра Афросиёб қизидин анинг ўғли туғди, Отин Кайхисрав қўйдилар. Ул булуғ ҳаддиға еткондин сўнгра Каю бинни Кудраз Кашвод Исфаҳондин ёшурун ёлғуз келиб, Кайхисравни онаси била олиб қочиб, Эронға элтти ва Рустам Снёвуш қонин тилаб, Ту-ронға черик тортиб, ниҳоятсиз қатл қилди. Ва Афросиёб андин қочти ва Рустам Афроснёб Эронни бузғондек Туронни бузуб, ёниб келди. Ва Канковуснинг фосид хаёлотидин бири бу эрдиким, сандукқа кириб, тўрт ғўшасида қочир ё бургут боғлаб, осмонға борурмен деб ҳаво тутуб, қушлар хорғондин сўнгра ани ерға тушурдилар. Чун қариб эрди, Кайхисравни валиаҳд қилиб, тириғида ани подшоҳ қилди. Ва пайғамбарлардин Довуд ва Сулаймон алайҳис-салом ва Лукмони ҳақим анинг замонида эрдилар. Ва осоридин расаддурқим, Бобилда ясабдурқим, ҳоло Талли ақарқун дерлар. Сиёвуш учун Эрон аҳли андоқ мотам туттиларқим, ҳарғиз ҳеч киши ёд бермас. Тарих аҳли мутта-фнқдурларқим, соч қирқмоқ

ва кўк ва каро киймак ул мотамдин колди. Ва Кайковус юз эллик йил подшоҳлиг килди.

Шеър:
Чу Ковус маснад уза топти зеб,
Неча кун анга чарх берди фиреб.
Агарчи фалакка етурди ани,
Фалакдин вале ерга урди ани.

КАЙХИСРАВни чун Каю Турон заминдин кетурди, Эронда салтанат тахтига ўлтурди. Ва Фаромурз била Тусни Афросиёб дафъига ниборди ва ул анга ёкин уруг эрдилар, сўз туттурдиким, Сиёвуш наслидин Фаруд Турондадур, анга осийб ва захмат еткурмангиз. Фаруд алар била низоъ зоҳир килди ва иликка тушти. Тус саъй била катлга тушти. Алар Афросиёбдин шикаст топиб, кантиб келдилар. Кайхисрав Туска газаб қилиб хабс буюруб, ул истеъфо қилиб, яна Аф-росиёб урушин ўзига тутуб, Кайхисрав ани банддин чиқориб, яна сипоҳ бошлатиб йиборди. Бу қотла ҳам Афроспёбқа зафар топа олмади. Оқибат Кайхисрав ўзи азим черик тортиб юрди. Афросиёб туруш бермади, доғи юз қайтарди. Ва ул қочар эрди ва бу қовар (эрди. Неча қотлаким туруб урушти, фатҳ ва зафар Кайхисравга эрди.

Хоразмда урушуб, Шайданким, Афросиёбнинг ўгли эрди, ўлтурди. Афросиёб андин ҳам азимат қилиб, Ироқи Аҷам сори мутаважжих бўлди. Ва ул доғ мутаоқиб келур эрдп. То Озарбайжонгача урушуб, Афросиёб Кайхисрав иликида мактул бўлди. Ва Рустамнинг неча қотла масофлари Афросиёб ва Кудраз Кашводнинг масофлари Пирон ва Ясса била масофларн ва Бижаннинг Арман заминга бориб, қабонларни ўлтуруб, Манижа они Туронга элтиб, Афросиёб бандига тушғони ва Рустам бозургонлар сурати билан бориб, Бижонин банддин халос қилғони таворих ва «Шаҳнома» мазмуни била Кайхисрав замонида воқеъдур. Ва Кайхисравнинг хошири Афросиёб ифсодидин жамъ бўлгондин сўнгра Лухросбниким ҳам Кайқубод наслидин эрди, подшоҳликка ўлтуртуб, ўзи салтанат тарки тутуб, эл аросидин гониб бўлди. Баъзи дсбдурларким, ул пайгамбар эрди, аммо онча яхши осор ва сифоти бор эрдиким, Каёнийларда андоқ подшоҳ ўтмади, Баъзи дебдурларким, Сулаймон алайҳис-саломдин қочиб, Балх ноҳиятига бориб, анда ҳалок бўлди, валлоҳу аълам. Кайхисравнинг подшоҳлиги олтмиш йил эрди. Анинг замонида анбиёдин Сулаймон алайҳис-салом ва ахбордин Силуни ва ҳукамодин Фишоғурс эрдилар.

Шеър:
Яна бўлди Кайхисрави пок рой,
Жаҳон кишвару мулкида кадхудой.
Ва лекин бу Зол уштулум айлади,
Жаҳондин дағи ани гум айлади.

ЛУХРОСЬ БИННИ АРУНД Канковуснинг инисининг ўғлидур. Дорулмулки Балх эрди. Оламнинг кўпрак мулкин очти. Аммо чун атолари салтанат қилмай-дур эрднлар ва Кайхисравнинг ўғли йўқ жихатидин мулкнин анга бергонда, элга қотиг келди. Чун ул бу ишни англади, эл била андоқ бориштиким, борча ани тиладилар. Мулк очмогининг жихати ул бўлди. Ики ўғли бор эрди – Гуштосб била Заррин. Анга бир саҳв туштиким, ўз ўғлонларидин Кайковус атбоига яхшироқ мамолик берди. Бу жихатдин Гуштосб, чун бағоят рашид ва баҳодир киши эрди, таҳаммул қила олмай, андин ёмонлаб Румга борди. Анда анга яхши ишлар даст берди. Таворнхда аждаҳо ва каркидон ўлтурди дебдурлар. Ҳар тақдир била қайсар ани куёв қилиб, қизин анга берди. Ул отасидин интиком тортарга Румдин черик тортиб, жаҳд қилиб, Хуросонга

юруди. Отаси ўз ғалатин билиб, ани валиаҳд қилиб, подшоҳлиғин анға бериб, ўзи чунулғайибэрди, ғўша тутуб, ибодатқа машғул бўлди. Ва Бухтуннаسر бинни Кудразки, оламининг бузуғлуғи дерларки, анинг зулмидин эрдн, Луҳросбнинг гумаштаси эрдиким, ики катла Байтул-мукаддасни ер била тузатти. Ва Дониёл била Узайр алай-ҳис-саломни асир қилди. Бу жиҳатдин дебдурларким, ҳар хил ё уч хил масх бўлди. Андин сўнг Дониёл алай-ҳис-саломни кўйди. Ва Доннёл аланҳис-салом черик тортиб Бухтуннаسر устиға юруди, қочиб Хузистон кўрғонини беркитти. Ва Дониёл алайҳис-салом кўрғонни олиб, ани ҳалок қилди. Ва лекин Бухтуннаसर бобида бағоят сўз кўп учун бу мухтасарда мундин ортуқ битилмади. Чун Луҳросб тахтни Гуштосбқа топшурди ва ўзи Балхда ибодатқа машғул эрди, Гуштосб баъзи билод фатҳиға машғул эрканда, Аржосб келиб, Балхни олиб, Луҳросбни ўлтурди. Ва Луҳросбнинг подшоҳлиғи юз йиғирми йил эрди. Ва анинг замонидағи анбиё Узайр била Урмнё ва Дониёл алайҳумус-салом эрдилар, вассалом.

Ш е ь р:

Яна бўлди Луҳросб соҳиб сарир,
Ки бўлди кўлида салотин асир.
Не мулки омон топти Гуштосбдин,
Не жони халос ўлди Жомосбдин.

ГУШТОСБ Ҳалаб мулкида тахтқа ўлтурди ва зардўшт анинг замонида зухур қилди. Ва ул ғабр динида риёзатлар ва мужоҳадалар тортиб эрди, «Зинд» китобин тасниф қилиб, элни ул динға даъват қилди. Чун ҳаким эрди ва риёзат жиҳатидин элни сайд қилиб эрди, Гуштосбни ҳам фирифта қилди. Гуштосб зардўшт динин ихтиёр қилиб, элни ҳам ул миллатқа ктюрди ва Румда қайсарға киши йпбориб, ани дағи бу динға далолат қилди. Қайсар Фарндун аҳдномасин кўргуздиким, Рум қайсарлари бир динда бўлсалар, киши тағйир бермасун. Ул жадди фармонин инқиёд қилиб, ул таклифдин кечти ва ўзи Истахр тахтида «Зинд» китобни ўкурға машғул бўлди.

Аржосб бинни Афросиёбдурким, турк подшоҳи эрди, андоқки зикри ўтти, вилоятни холи топиб, Балхни олиб, Луҳросбни ўлтуруб, қизларниким, Гуштосбнинг сннғиллари бўлғай асир қилиб, Балхни бузуб, кўп ғанойим била мулкиға қайтти. Гуштосб эшитиб, интиқом учун Рустамни рақам қилди, Рустам сўзин инқиёд қилмади ва Зобилистондин келмади. Ва ўз ўғли Исфандиёрниким, Дурри сафид кўрғонида маҳбус қилиб эрди, чикориб, мулк ваъдаси қилиб, сипоҳ бошлатиб, Аржосб интиқомиға йиборди. Исфанднёр бориб, Аржосбни ўлтуруб, Туронни Байтатқа деғинча олиб, синғилларин асирликдин чикориб, азим ғанойим била келди, дағи салтанат истидьоси қилди. Гуштосб ё Рустам анинг ҳукмин ижобат қилмаған жиҳатдин ё мулк ва салтанатдин кеча олмасдин, Исфандиёршғ Рустам урушиға йибордиким, анинг тарафидин хотиржамъ эмас эрди. Бир йўли ани дафъ қил, дағи фароғат била подшоҳликқа ўлтур, деб ул ком ва ноком Рустам устиға бориб, Рустам мулоинмат ва узрхоҳлиғ била анға ўтру келиб, кўп ҳурмат ва таъзимлар била анинг била Гуштосб хидматиға борурни қабул қилди. Ва ул ғоят ғурур ва паҳлавонлиғидин андин уруш тиладиким, зўр даст била Рустамни тутқай. Рустам улғайиб эрди ва анға ҳариф эрмас эрди, Зол тадбири била, ё дебдурларки, Симурғ мадади била бори ҳар тақдир била хийла қилиб, Исфандиёрни ҳалок қилди. Чун «Шаҳнома»даким Фирдавсий дебдур, ба-ғоят машҳурдур, шарҳи хожат эрмас. Алқисса, Гуштосб бу хабардин воқиф бўлғач, бу ишднн кўп пушаймон бўлди. Вале Исфандиёр ўғли Бахманни валиаҳд қилди. Ва ҳукамодин Сукротким, Фишоғурс тилмизи эрди ва Жомосбким, замоннинг саромади эрди, Гуштосб замонида эрдилар. Ва Гуштосб замони осоридин Самарқанд кўрғони ва девориким, Эрон ва Турон орасиға тортилибдур ва Насо шаҳри ва Байзо шаҳридурларким, баса акобир ва ашроф андиндурлар. Ва салтанати юз йиғирми йил эрди.

Ш е ъ р:

Чу Гуштосп тузди сарир узра базм,

Анга ҳам фалак айладй кинга азм.

Адам бўлди конуни Гуштосби,

Анингдекки, ойини Луҳросби.

БАҲМАН подшоҳ бўлгондин сўнгра адл ойин қилди ва аввал азиматки қилди, Зобилистонга қилдиким, атоси Исфандиёр конин тилагай. Чун Рустам қолмайдур эрди, ўгли Фаромурз ё иниси Зуворани дорга ости ва Золни мукайяд қилди ва яна озод қилди. Ва форсийлар ани дароздаст дебдурлар кўп мулкка тасарруф иликин сунгондин. Бухтуннаسر ўгли Насрни Бобилдин азл қилди ва Гуҳаршниким, Жомосб набираларидин эрди ва аноси бани Исроил наслидин бирининг қизи анинг наслидин йиборди ва буюрдиким, бани Исроил элин бошлаб, Шом раёсатига йиборди ва буюрдиким, Бантул-муқаддасни иморат қилдилар.

Баҳманнинг атоси Толут наслидин эрди ва ҳарами Арчион бинни Сулаймон алайҳис-салом қизидин ики ўгли бор эди: Сосон ва Дороб. Уч қизи бор эрди: Хумон ва Фаранг ва Баҳмандўхт. Сосон зоҳид ва муттақий киши эрди. Мулкка парво қилмади, гўша тутти. Хумойниким, Хумонни ҳам дебдурлар. Баҳман ўз ақдига киюруб эрди. Мавт маразида тожни анинг қорнига қўйдиким, Доробқа ҳомила эрди. Аркони давлати иттифоқ била ўгли тукқунча ани подшоҳ қўтардилар. Баъзи дебдурларким. Баҳман подшоҳлигинн ё Хумойга берди, ё тожни андин тугар фарзандга ҳавола қилди. Ҳар тақдир била бўлса Сосон бу жиҳатдин ошуфта бўлди ва ибодат ихтиёр қилиб, қироқ тутти, валлоҳу аълам. Ва анинг осоридин Форсда Гуворбан-дидурким, амир Сайфиддин Масъуд деган Багдод йўли устида работ ясаб ва яна Басо ва Чаҳрум ва Бусигон ҳам анинг осоридиндур. Ва подшоҳлиғнинг замони юз ўн ики йил эрди ва анинг асридаги ҳукамо Букротис ва Букрот табиб эрди, вассалом.

Ш е ъ р:

Чу Баҳманга етти вафосиз жаҳон,

Анинг узри кўнглидин ўлди ниҳон.

Ёйилгон замон шавкати Баҳмани,

Равон қилди Баҳман елидек ани.

ҲУМОЙ рой ва хирадлиг хотун эрди. Баҳмандин сунгра тахтқа ўлтурди. Чун ҳомила эрди, вазъ ҳамл қилди ва салтанат ҳубби қўимадиким, ўглини подшоҳликқа мансуб қилиб, ўзи анга муҳофазат қилгай. Ани бир сандукқа солиб, қийр била маҳкам қилиб, дарёга солди. Дебдурларким, бир гозур иликига тушуб, ани фарзандчилай асраб, тарбият қилди. Булут ҳаддига еткандин сўнгра, салтанат гавҳари ўз ишин қилиб, гозурлуқ ишин макруҳ тутуб, илму фазл ва адаб касбин қилиб, силоҳшўрлуқ ўрганиб, сипоҳинлик қоидасин хўб билди. Гозур ани сувда топқан учун Дороб от кўюбэрди. Чун ўз ҳимматин ул ишдин бийикрак му-лоҳаза қилди. Гозурдин ўз ҳоли қаифнятини савол қилдиким, мен ўзумни сенинг ўглунг гумон қилмайдурмен, манга ўз нажодимдин хабар бер! Гозур мункир бўлди. Кўп сўз орада ўткандин сўнг гозур билдиким, ёшураолмас. Айттиким, сени сандук била сув ичида топиб, тарбият қилдим. Ва сандук ичинда нуқуд ва жавоҳир ҳам бор эрди, баъзиким қолиб эрди, Доробқа таслим қилди. Ва ул фурсатда Хумой Эрон черикини ясаб, Рум фатҳига йиборадур эрди, Дороб ул сармоя била ўз ярогин қилиб, сипаҳсолорга мулозим бўлуб, ул юрушга борди. Йўлда андин гариб мардоналиглар ва паҳлавонлиглар зоҳир бўлди. Андоқки, шухрат тутуб, Хумойға бнтиб йибордиларким, бу навъ нодир йнгит пайдо бўлуб, подшоҳ давлатхоҳлигига мундоқ ишлар қиладур ва Хумой кўнглига анинг меҳри ер тутуб, анга иноят ваъдалари битиб йиборди. То иттифоқи ҳасанадин баъзи таворихда битибдурларким, Рум урушида қайсарни ул тутти. Бу

катла худ элға анғуштнамо бўлуб, яна Хумонға они битидиларким, черик кайткандин сўнгра Хумой черикиға ўтру бир манзил келиб, фатх кайфиятин таҳкик килур эрди, Доробни кўргуздилар. Кўзи анға тушкач, кўнғлиға изтироб тушуб, эмчокиға сут келди. Тахайюр ва таажжуб била гавхар ва нажодин тафаҳхус килди эрса, Дороб андоқким, бор эрди арз килди. Хумой жазм билдиким, анинғ ўғлидур. Аркони давлатқа кайфият-ни билдируб, Доробнинғ юзун ўпуб, шодмонлиғлар била тожни анинғ бошиға кўюб, тахтни анға мусаллам тутти ва ўзи парда кенниға кириб, подшоҳлиққа ўғлини ўлтуртти. Ва Хумойнинг салтанатининғ муддати ўтуз ики йил эрди ва осори Истахрда Ҳазорсутун эрдиким, ани Искандар бузди. Ва баъзи Чихил минорни ҳам анға мансуб килибдурлар. Ва Самара шахриким, Жарбодкон дерлар ҳам, ул бино килди.

Ш е ъ р:

Яна бирнеча кун Хумой олди мулк,
Эронлар бориб нчиға қолди мулк.
Туғанди анинғ мулку даврони ҳам,
Фалак Золи қатъ айлади они ҳам.

ДОРОБ чун Хумой ўрниға тахтқа ўлтурди, адл ва дбд пеша килди. Ва ул хирадманд ва паҳлавон ва хўбсурат подшоҳ эрди. Кўпрак мулк салотини анға инқиёд қилдилар. Ва Рум қайсариким, ул замонда Файлақус эрди, саркашлик қилди эрса, сипоҳ тортиб Румға юруб, қайсарни тутти ва банд килди. Чун Румни қаёсирадин ўзға киши забт қилмоқ душвор эрди ҳам ани ўқ тарбият қилиб, минғ байза олтунким, ҳар бири вазнға қирқ мисқол бўлғай, хирож тайин қилиб, қай-сарнинғ қизин кулуб, Румдин ёнди. Ул қиздин нохуш ис фаҳм қилиб, табьи мутанаффир бўлуб, атоси қошиға қайтариб йиборди. Баъзи дебдурларким, ул қиз Иекандарға ҳомила эрди. Қайсар ўз қизин акдиға киоруб, ўғли мутаваллид бўлғондин сўнгра Дороб ўғлидур демакка номусланиб, ўз ўғлимдур деб Искандарни ўғулчилаи асраб, валиаҳд қилди ва элчи йибор-мак учун Ем оти боғломоғни Дороб қилди. Ва Рашитан отлиғ вазири бор эрди, кофий ва оқил киши эрди. Доробжурд шахрин ул ясаб, Дороб отиға ул тасмийя қилди. Ва Дороб маосири пайғамбарлардин Жиржис алайҳис-салом эрди ва ҳукамодин Афлотун олиҳи. Ва анинғ салтанатини баъзи олтмиш йил, баъзи эллик ики йил дедилар.

Ш е ъ р:

Чу тахт узра Дороби равшан замир,
Хумой ўрниға бўлди оромғир,
Анинғ доғи стти фалак поясни,
Бошидин анпрди хумо соясин.

ДОРО БИННИ ДОРОБни атоси Дороб чун валиаҳд қилиб эрди, атоси ўрниға подшоҳ бўлди. Чун золим табъ киши эрди, зулмидин улуғ эл озурда бўлдилар. Рашиташшким, Дороб дастури била дастур ясаб эрди, Байрн отлиғ иниси сиояти била тиладиким, азл қилғай. Баъзи дебдурларким, ул Искандарға киши йибориб, маъхуди хирож бермақдин ани пушаймон килди. Чун Искандар хирож йибормади, Доро киши йибориб, минғ олтун байзани тилатти. Искандар жавоб бердиким, ул юмurtқаларни кўяр куш учти, Доро дағи кўнғлидин бу тамаъни чиқарсун. Дороға бу сўздин ғазаб муставлий бўлуб, устиға черик тортиб, масофанинғ ики сафи тuzалғанда, Доронинғ ики ноиби ким, анинғ зулмидин торикиб эрдилар, ани ҳалок қилдилар. Баъзи дебдурларким, ики ҳамадонлиғ киши фидойилиғ дастури била бу ишни қилдилар. Баъзи дебдурларким, аларни Искандар йибориб эрди, бу ишни буюрди. Аввалғи қавл саҳихроқдур. Чун ул сипоҳ орасида йикилди, Искандар келиб, анинғ бошин ўз тиззи устиға кўюб, онт ичтиким, бу иш менинғ кошимдин эмас эрди. Ва Доро Искандарға уч васият қилди. Бир улким,

Равшанакником, анинг кизи эрди, кулғай. Бир улким, анинг котилларин ўлтурғай. Бир улким, анинг атбоиким, Фурс мулуки наслидин эрдилар, катл қилмаган, дағи риоят қилғай. Искандар барчани қабул қилғоч, Доро охир дамда Искандардек муставлнй адусидин хушнуд ўтти. Ва бу дostonни фақир «Садди Искандарий»даким, «Хамса»нинг бешинчи китобидур, машрух адо қилибдурмен. Ва Доронинг подшоҳлиғи ўн тўрт йил эрди.

Шеър:

Яна бирнеча вақт Доройи даҳр,
Ичиб нўш даврон анға берди захр.
Фалак захр ағар берди Дороға бот,
Скандарға ҳам берман оби ҳаёт.

ИСКАНДАР нисбатида ихтилоф кўптур. Баъзи аии Дороб ўғли дебдурлар, андоқки Дороб зикрида ўтти. Ва Банокатийда ва «Девонун-насаб» китобидин мундоқ нақл қилибдурким, Искандар Хурмуси Румнй ўғлидурким, Хурмус отаси Лафти биннн Юнон бинни Торах бинни Ефас бинни Нуҳдур. Ва анинг умрини минг олти юз йил дебдурлар ва Зулқарнайнким, анинг лақабидур, важҳи тасмиясин мундоқ дебдурларким, ул замонда минг йилни бир қари дер эрмишлар. Яна ҳам Банокатийдадурким, анинг атоси Бозур бинин Албон эрди Искандария подшоҳи ва аноси Афлююн бинни Нуко кизи эрди. Ва Бозур ва Афлююн орасида доим адоват эрди. Мулк маслаҳати учун яраштилар ва ул мусолиҳанинг таъкиди учун Афлююннинг қизин қулди ва ўз мулкига элтти. Бозурнинг эли бир қайд била андоқ қилдиларким, Бозур ул қизни кўздин солиб, атосига йиборди ва қиз Бозурдин ҳомила эрди, йўлда андоқ ҳаводис юзландиким, ул қиз бир атка бир энаға, бир хожасарой била қолди. Иттифоқо бир чоҳ бошида вазъ ҳамл қилдиким, махуф манзил эрди. Ва анда қарокчи кўп элни ҳалок қилур эрди. Бу ҳолда йироктин қалин қаро пайдо бўлди. Алар ваҳмдин ул тифлни бир қиймати нимаға чирмаб, ул чоҳ бошида кўюб, қочтилар. Кўринган қаро худ дашт баҳойими эрмиш. Бори таоло бир сурук кўйдин бир сутлук ўчку ойириб, амр қилдиким, ҳар кун келиб, ул тифлға сут берур эрди. Ва ул тифл Искандар эрди. Ва ул ўчку бир қари хотуннунг эрди. Бир кун ўчкуси ғойиб бўлгон жиҳатдин ани тилай, ул чоҳ бошиға келиб, ул ғариб ҳолға мутталиъ бўлди. Таҳайюр юзидин Искандарни олиб, ўғулчилай улғайтиб, подшоҳ ўғли даби-ристонига дабирға топшурди. Искандар оз вақтда жамиъ фазойил ва камолотни касб қилиб, сипоҳийлик русуми ва баҳодирлуқ фунунида ҳам яғона бўлди. Бир кун ул подшоҳ дабирға ғазаб қилиб, ҳисобға тилади. Чун подшоҳ золим ва нодон эрди, Искандарға ақл ва ҳикмат анда турмокни руҳсат бермай, ул диёрдин ҳазимат қилди. Йўлда чоқари от ва силоҳни ани уюқлатиб, олиб қочти. Ул яёғ бир шаҳарғача бордиким, иттифоқо Афлююннинг шаҳри эрди. Аноси қаср томида дашт сори тамошо қиладур эрдиким, Искандарнинг қаросин кўруб, меҳри ҳаракатқа келиб, эмчокиға сут келди. Таҳайюр қилиб ани тилаб, аҳволни тафаҳхус қилгондин сўнг, ўғли эрконин билди. Афлююнға изҳор қилғоч, анинг ўғли йўқ эрди ва улғайнб эрди мулкни набираси Искандарға топшуруб, ўзи ибодатқа машғул бўлди. Искандар черик тортиб, отаси мулкни олди ва макнати азим бўлуб, Дороға хуруж қилиб, ани ҳам юқори ўткандек ародин кўториб, жаҳон мулкин олди. Аксар таворихда анинг умрин ўтуз олти йил ва сало-тинни ўн уч йил битибдурлар. Аммо маҳолдурким, ўн уч йилда ул қилган ишча қилса бўлғай. Амир Хисрав Дехлавий «Ойинайи Искандарий»да анинг салтанати замонин беш юз йилдин ортуқ дебдур. Аммо Ҳазрат шайх Низомий куддиси сирриху «Искандарнома»да ики қари маъхуд дебдур ва таҳқиқ юзидин ихтилофи ривоётни рад қилиб, ани Файлакус ўғли дебдур. Ва фақир «Садди Искандарий»да ул ики бузурғвор қавлини сойир муаррихлар ақволиға таржих қилиб, назм адосиға қарор берибмен. Ҳар тақдир била Искандар подшоҳе эрдиким, андин бурунғи ва сўнғи салотин бу кунғача ул қилгон ишни қилмадилар. Ҳам ҳақим эрди, ҳам вали. Баъзи анға нубувват устои ҳам қилдилар. Тўрт юз ҳақим хизматида

эрдилар. Афлотуии олихи бошлиг ва Арастудек вазири бор эрди. Секиз минг шоҳ ва шахзода хидматини қилур эрдилар. Оламнинг баҳру барин олиб, ҳайвон суйи таманноси била зулумотка кирди. Анинг била кирган мулозимлардин бири Хизр, бири Илёс алайхумус-салом эрдилар. Ул сув аларга насиб бўлуб, Скандар маҳрум ёнди ва баъзи Шаҳризурда ва баъзи Бобилда дерларким, вафот топти ва Искандарияга накл қилдилар. Машҳурдурким, васият қилдиким, ялон иликин тобутдин тошкори чикорсунларким, олам аҳлига мужиби танбих, балки ибрат бўлгайким, оламдин илик торта тутқайлар. Ва анинг осоридин Яъжуж саддидур ва Марв ва Ҳиротва Самарқанд ва Исфаҳонни ҳам дебдурларким, ул бино қилди. Ва ул ўткондин сўнг ўгли Искандарус мулкни қабул қилмай, ибодатқа машғул бўлди. Ва Румда Батлимусни кайсар қилдилар, валлоҳу аълам. Ва мулуки тавойифни Эрон заминда ул тайин қилди. Уч юз олтмиш йилгача алар ичин аро низоъ қилиб, Румга ҳеч қайсининг зарари етмади.

М а с н а в и й:

Скандарки фатҳ айлади баҳру бар,
Кириб тахти фармонига хушку тар.
Етишти зуҳал авжига рифъати,
Чалинди фалак токига навбати.
Валоят била ҳнкмату шоҳлиг,
Нубувват ишидин ҳам огоҳлиг.
Гаҳи Садди Яъжуж қисм айлабон,
Гаҳи юз ажойиб тилисм айлабон,
Бу ҳашмат бериб, изиди пок анга,
Не зулм этти, кўр, чархи бебок анга.
Ки холи қўлин бенаволар киби,
Узотиб борурда гадолар киби.
Чикарди жаҳон мулкидин воясиз,
Қўли комдин, нақдидин моясиз.
Яналарга, кўр, чарх неткусидур,
Санга ё манга худ не еткусидур.

УЧИНЧИ ТАБАҚА АШҚОНИЙЛАР ВА МУЛУКИ ТАВОЙИФ ЭРДИЛАР

Тарих аҳли орасида бу табақа даги салотин тартибида бағоят муҳолифат кўптур. Аммо бир сўзда борча муттафиқдурлар. Биз ул сўзниким, муттафақун алайҳдур, адо килоли. Сўнгра ул сўзларниким, мухталафун фихдур, зикр қилиб, ҳар нимагаким ўхшаши кўпракдур, қарор бероли. Улча муттафақун алайҳдур бу сўздурким, Искандар чун Эрон мулки била Форсни фатҳ қилди, бу мамоликни билган салотинни ва авлодни йигди ва алар бобида не қилмокка ройин бир-бирига қарор бера олман, ожиз бўлди. Аристотолским, анинг вазири эрди, ҳозир эрмас эрди. Анга битиб юбориб, андин рой тилади. Ва ул жавоб битиб йиббрдиким, бу жамиятни қатл қилмоқ шаръан ва ақлан муносиб эрмас ва қўймоғлиглари мулкка мужиби фасод ва хотирга мужиби тараддуддур. Чун сен булар мамлакатин ҳар қойсини заруратан бировга бергунгдур, аввал ўзларига ўк бериб, ўз қошингдин буларни мулкка насиб қилиб қўнгайсенким, ўтар дунёда мунча салотиннинг бежихат қонин тўкмамиш бўлгайсен. Ва аларни мамнуни миннат қилиб, ўзунга яхши от қозгонмиш бўлгай сен. Даги ул кун сўнграки сен бўлмасанг булар ичин аро мунозаат қилиб, сенинг дорул-мулкунгким Румдур, таарруз кечрак қилгайлар. Искандарга Арастунинг ройи дилпазир тушуб, ул жамоатни Арасту кўрган рой била насб қилдиким, мулуки

тавокиф аларни дебдурлар. Ва улча бу табакада ахли тарих сўзида ихтилофдур. Бу жамоатнинг оти ва ададида ва салтанатларининг муддати ва тақдим ва таъхиридадур ва бу хилофларга тавфиқ бермак ва татбиқ қилмоқ сўзни пароканда қилиб, ўқуғучини ёлқитиб, ҳавосин паришон қилур. Заруратаи ижмол била андин ўтмак муносиб-роқ кўрунди. Искандар мулуки тавонифни мамоликка насб қилганда, Дажли якосидин бери Ироқ ва Рай ва Хуросонғача Абтаҳши Румийиға берди ва ул тўрт йил мулк сурди. Ва Ашкким, Доронинг ўғли эрди ва Искандар замонида ваҳмдин ёшурун юрур эрди, анға хуруж қилиб, ани ўлтурди ва тахт билди.

АШҚ БИННИ ДОРО. Чун Абтаҳши Румийни орадин чиқарди ва Эрон мулкин Рум ахли кудуратидин софи қилиб, сойир мулуки тавойиф била мувофақат қилди. Ва алар ани бағоят хурмат туттилар ва мундоқ муқаррар қилдиларким, нишонларида ўз отларидин бурун анинг отин битгайлар ва бот ёғи ароға кирса, бир-бириға мадад еткургайлар ва улук-кичиклик орада бўлғай. Мундин ортуқ таклиф арода бўлмағай. Анинг замони уч йил эрди.

ШОИУР БИННИ АШҚ. Баъзи дебдурларким, Исо алайҳис-салом анинг замонида мабъус бўлди ва Яҳё ва Зикриё ва Жиржис алайҳумус-саломни ҳам баъзи дебдурларким, анинг замонида эрдилар. Ва Ағустус қайсар анға муосир эрди. Ва Шопур мулки йиғирми йил эрди.

БАҲРОМ БИННИ ШОПУР. Атосининг васияти била ато тахтини билди. Анинг подшоҳлиғи ўн бир йил эрди.

ЯЛОШ БИННИ БАҲРОМ. Ул дағи атосиға валиаҳд эрди ва подшоҳлиғи ўн беш йил эрди.

ҲУРМУЗ БИННИ ЯЛОШ. Атосиға қоим мақом бўлди ва подшоҳлиғи ўн тўқуз йил эрди.

АНУШ БИННИ ЯЛОШ. Анинг подшоҳлиғи ўн йил эрди. Баъзи дебдурларким, Ироқ ва Форсда Ашқ фарзандларидин Уйғур отлиғ бир подшоҳ эрди. Шопурдин эллик йилдин сўнгра ва Яҳё алайҳис-салом анинг замонида шаҳид бўлди. Ва ул салтанатни ўғли Гударзға мусаллам тутти.

ГУДАРЗ БИННИ УЙГУР. Улуғ подшоҳ бўлди ва адл ва инсоф тарикидин чиқти ва бани Исроилға черик тортиб, азим қатллар қилди. Дерларким, Бухтуннаسر қилғондек. Бани Исроил била маош қилди. Бир кун овда ажал шикорисининг сайди бўлди. Ва анинг подшоҳлиғи эллик ети йил эрди.

ЭРОН БИННИ ЯЛОШ. Гударзнинг қардоши ўғли эрди. Олим ва одил эрди. Гударз замонида анинг зулм ва тлхаттукидин хазойик холи ва мулки бузуғ эрди. Ул риоят ва лутф била, раийятни маъмур ва мулкни ободон ва хазинани мамлу қилди. Ва анинг салтанати қирқ йил эрди.

НАРСИ БИННИ ГУДАРЗ. Отасининг валиаҳди эрди. Чун подшоҳликка ўлтурди. Шом вилоятиға бориб, Яҳё алайҳис-салом қатли интиқомиға жухудларни қирди ва қолғонидин баъзини овора ва баъзисини залил қилди ва андин сўнгра бани Исроил қавмидин мунқатиё бўлди. Ва ул вақтда бани Исроил қавмидин подшоҳи Матннё эрди, Сулаймоп алайҳис-салом авло-дидинким, баъзи дебдурларки, Бухтун-наسر ани ҳалок қилди ва Гударзнинг подшоҳлиғи ўтуз йил эрди.

ҲУРМУЗ БИННИ ЯЛОШ. Баъзи дебдурларким, ул Эрон ўғли эрдик, Гударзнинг

кардоши бўлғай. Чун подшоҳ бўлди, яхши кавоид ва русум пайдо килди ва отасининг зулм ва тааддисин орадин чикорди. Ва тўрт ҳарами бор эрди. Алардин бири анға захр бериб, ҳалок килди. Ва салтанати замони тўқуз йил эрди.

ФИРУЗ БИННИ ҲУРМУЗ. Анинг ўрнида тахтка ўлтурди ва ул дағи дод ва адл коидасин туздн. Аммо айёш киши эрди ва овни севар эрди. Овда руҳи ғизоли ажал ўқиға катил бўлди. Ва салтанати замони ети йил эрди.

ХУСРАВ БИННИ ФИРУЗ андин сўнгра подшоҳлиғ килди ва анинг салтанати замони ўтуз йил эрди.

ЯЛОШ БИННИ ФИРУЗ анинг коим мақоми бўлди ва ул ҳунарпарвар подшоҳ эрди. Ҳунар аҳлин севар эрди ва анинг замонида ҳунар аҳли азиз бўлдилар ва ҳунарлар такмил топти. Оқибат ул дағи ўзгалар азимат килғондек озим бўлди. Ва анинг подшоҳлиғи кирк йил эрди.

ЯЛОШ БИННИ ЯЛОШ анинг тахтини эғаллади ва ул Хусравнинг кардоши эрди. Оқибат ул дағи кардоши ичкан шарбатни ичти ва анинг подшоҳлиғи беш йил эрди.

АРДУВОН БИННИ ЯЛОШ ашконийларнинг сўнғги подшоҳи эрди, азамат ва тажаммули ва мулкининг вусъати ул табакадағи салотиндин ортти. Ва мулуки тавойифдин кўпии ул макхур қилиб, мулкин олди ва ўзиға мунқод килди. Ва охирул-амр Ардашер Бобак ани орадин чикориб, мулк ашконийлардин сосонийларға интикол топти. Ва ашконийлар бу мухтасарда ўн беш киши битилди ва «Низомут-таворнх»да ўн киши битилибдур ва Банокатинда ўн тўрт киши битилибдур ва «Жомеут-таворих»и Жалолийда йиғирма киши ва «Гузида»да Ҳамдуллоҳул-муствафи уч фирка қилиб, йиғирма бир подшоҳ битибдур ва ани мулуки тавойифдин тутубдур. Гўёки бу худ ғалатдурким, алар мулуки тавойиф бўлғайлар. Невчунким ўзи ўк таюкуз келтурубдурким, мулуки тавойифдин баъзини Ашк бинни Доро ўлтурди ва ашконийларни бу Ашк бинни Доро насли дебдур. Ва салтанатларининг замонин ҳам мухталиф битибдур. Бу фақир улча имкон ихтиёт бор эрди килдимким, ўзларни сабт килдим. Аммо муддатларин эътимод килғудек накл топмадим, битилмади. Аммо ҳар қойсининг зикрида тафзил қилибдур. Ҳисоб қилғон киши топар ва мулуки тавойифни баъзи тўқсон киши дебдурлар ва баъзи эллик киши ва баъзи ҳам булардин ортук ўксук дебдурлар, вал-илму индаллоҳи.

Ш е ь р:

Скандар бўлурда жаҳондин ниҳон,
Мулуки тавойифка берди жаҳон.
Алар ҳам бериб тахту тожиға зеб,
Жаҳондин едилар неча кун фиреб.
Тағофулларин чунки фаҳм эттилар,
Талофий килурдин бурун кеттилар.
Жаҳон мулкин ашконий олди тамом,
Аларға булар бўлди қоим мақом.
Қаю бирнинг ўлғач аён навбати,
Соғиндики, жовид эрур мулқати.
Неча кун димоғиға солди ғурур,
Чу вақт ўлди кетмаклик эрди зарур.
Қаҳондин кетиб, ком ола олмади,
Кишиға жаҳон жовидон қолмади.

Алардек яна юз минг ўлса падид,
Ҳам алардек ўк бўлғуси нопадид.
Бу кетмак эмас барча шахларга хос,
Гадолар даги топмас андин халос.
Жаҳонким, вафо келди андин йироқ,
Йироқ ўлса, андин киши яхшироқ.

ТЎРТИНЧИ ТАБАҚА СОСОНИЙЛАРДУР

Ким аларни акобира дебдурлар. Буларнинг даги ададларин мухталиф битибдурлар. Баъзи ўтуз ики ва баъзи ўтуз бир ва баъзи йигирми секиз ва салтанатларининг муддатларини ҳам мувофик битмайдурлар. Соҳиби «Гузида» беш юз йигирми ети йил битибдур ва Банокатий беш юз ўтуз бир йил битибдур ва Қозн Байзовий тўрт юз ўтуз йил дебдур. Ҳар тақдир била Ардашер Бобак Сосонийларнинг аввалги подшоҳидур. Ва ул Сосон бинни Баҳман набирасидур. Ва анинг шарҳи будурким, чун Баҳман Хумойни валиаҳд килди, Сосонким ўгли эрдн, гўша тутти, андоқким, мазкур бўлди. Ва давлат ул табақадин ашқонийларга мунтакил бўлганда, Сосондин бир ўғул қолиб эрди, анинг оти ҳам Сосон эрди, мутаворий ва мактум юрур эрди. То рўзгор ҳаводиси иқтисосидин Бобак қошидаким, Ардувоннинг Форс вилоятида бу гумаштаси эрди, ўзин тобеъ тутар эрди. Ва Бобак ул навоҳийда кўп макнат ва шавкат пайдо қилиб эрди, чун Сосоннинг барча атвориға мулоҳаза қилур эрди, андин осори раёсат ва хирадмандлиг зоҳир бўлур эрди. Бир кеча туш кўрдиким, куёш Сосоннинг манглайидин тулуъ қиладур.

Анинг аҳволини муболага била тафтиш қилди эрса, маълум қилдиким, хол недур. Эҳтиром ва эъзоз қилиб, ани куёв қилди. Ва Ардашер Бобакнинг қизидин мутаваллид бўлди. Чун Сосон орадин чиқиб эрди, ани Бобак оти била атадилар. Чун Ардашер булуг ҳаддига етти, барча билик била эрдамда ягона бўлуб шуҳрат тутти. Ардувон эшитиб, ани Бобакдин тилаб, ўз ўғлонлари била тарбият қилур эрди, бир кун алар овға бориб эрдилар, Ардувон ёшурун либос тағйир қилиб, аларнинг овда забт ва рабт била отиш-тутушларин билай деб борди. Барча навъда Ардашерни ўз ўғ-лонларидин ортук топти. Рашк била ҳасаддин газаб қилдиким, ул бир навқар ўгли анга салтанат ойинининг иқтисобини муносибдур деб ўз мироҳўрлугини буюрди. Ардашер зарурат ва ваҳмдин ул хидматқа машғул эрди. Иттифоқо бир кун тавила бошида ўлтуруб эрдиким, Ардувоннинг ҳарамидин неча қанисак ўтуб борадурлар эрди. Бири Ардашерни кўруб, кўнгил олдуруб, алқисса аларнинг орасида мулоқот ва хусусият воқеъ бўлди ва Ардувоннинг махфий аҳволи ва мақолидин ул қанисак Ардашерға хабар берур эрди. Бу учурда Бобакнинг вафоти хабари келди. Ардашер муддао изҳор қилдиким, Ардувон анинг атоси мансабин анга бериб йиборган. Макбул тушмади. Ул ҳукуматқа ўа ўглин муқаррар қилиб йибордн. Чун Ардашер ул ишдин навмид бўлди, ваҳми қолиб бўлди. Бу февралда ул қанисак анга хабар бердиким, Ардувон бир мудҳиш туш кўруб, билур элдин таъбирин сўруб, мундоқ дебдурларким, мулк сендин нитиқол топиб, бировға мунтакил бўлғусидурким, бу ҳафта сенинг даргоҳингдин кетар. Ва Ардувон бу сўздин мутаваҳҳиш бўлуб, бу ишнинг тафаҳхусидадурким, ул кишини топиб, дафъ қилгай. Бу сўздин Ардашернинг дағдағасн кўпрак бўлуб, ҳам анинг ўк тавиласидин эътимоди отлар қушлаб қочти. Ва қанисак ҳам анинг била муттафик эрди. Чун Ардашер Истаҳр шаҳриға етти, атосининг атбоидин баъзи анга йиғилдилар. Кўп эл маълум қилиб, анга муттафик бўлуб, Ардувоннинг ўглиға хуруж қилиб, ани орадин кўтардилар. Ва Ардувон эшитиб, ўзи анинг дафъин қилмоқдин ўзга чора топмай, сипоҳ тортиб келиб, Ардашер била урушуб, босилди ва қатдга етти. Ва қолган мулуки тавойифни ҳам мақхур қилиб, мамолик фатҳиға юз қўйди. Ва Ардувон қизини никоҳиға қиюрди. Ва Ардувоннинг тўрт ўтли бор эрди. Икиси талаф бўлуб, икниси қочиб Ҳиндистонға бордилар ва анда ҳар навъ бўлса, ўтқарур

эрдилар. Сиифиллари била хабарлашиб, анга захр йибордиларким, Ардашерға бериб халок килғай. Шояд бу васила била мулк аларға тушкай. Ардашер бир кун овдин келиб, шарбат тилағач, ул қиз шарбатни захролуд килиб, мухайе асраб эрди, филхол тутаберди. Ардашер давлат раҳнамуни амри била шарбатни олурда тааммул зоҳир килди эрса, шарбат бергувчи мутағаййир бўлуб, ялки титраб, шарбатдин ёрими тўкулди. Ардашер батоят хирадманд эрди. Қолғаниға нон тўғраб, итка берди эрса, халок бўлди. Тафаҳхус килғоч, ул иш кайфияти маълум бўлди ва қизни вазирға топшуруб, бу-юрдиким, халок килғай. Вазир окибатандиш киши эрди, ўлтурурда қиз айттиким, подшоҳдин ҳомиламен. Ани асраб, ўзин хасий килиб, бир неча кун иложидин сўнгра кескин узвни бир ҳуккаға солиб, муҳр килиб, Ардашер ҳузурда хозинға топширдиким, мен бу амонатни тиласам берғайсен. Бу ҳолдин оз вақт ўткач, ҳомила ўғул туғулди ва вазир анга Шохпур от кўйди. Ва ихтимом била тарбият килур эрди, то ўн ёшиға етканда, ҳусну жамол ва рушду камолда нодир бўлуб эрди. Бир кун вазир Ардашер қошиға кириб, ани бағоят малул топти, жиҳатин сўрди. Чун Ардашернинг ўғли йўк эрди, дедиким, нечук малолат бўлмағайким, олам мулкин олдим ва умр охирға етти, заруратан ўлмак керак ва мулкни ёт кишиға кўюб бормок керак. Вазир айтти: подшоҳ ғам емасунким, андок ўғли бор ким, маълум эмаски, ҳеч подшоҳда бўлмиш бўлғай. Ардашер хайрат килиб, кайфиятни яхши маълум килди эрса, вазир амонат ҳукқани тилаб, ул розни ошкоро килдиким, мен бу куннинг фикрин килиб эрдим. Ҳомилани ўлтурмай, тухмат дафъи учун ўзумға бу ҳолли раво кўрдум. Ва подшоҳзода туғди ва ўн яшабдур ва оти Шохпур кўюлубдур. Ардашер шодмон бўлуб буюрдиким, ани анинг ёши атфол била ясаб, анинг ҳошиға келтурдилар. Бир-бир ўткариб, ул еткач, ота-иғ меҳри ҳаракатка келиб, ани кўйниға олиб ўпуб, Тенгри таолоға шукрлар килиб, онасини ҳарамға йиборди. Вазирға кўп иноятлар килди. Ва анинг оти Шопурға қарор топти, ўз валиаҳди килди. Ва анинг осоридин Форсда Арусиди кўраси дерларким, анинг шарҳи узундур. Таворихда бор, билай деған киши ўқуб билғай. Яна Ардашерки, ани Гавошер дерлар, Кирмонда ва Аҳвоз ва Хузистонда ва Мўсул, Жазирадин, хиттайи Баҳраиндин. Ва подшоҳлиғи муддати ўтуз йил эрди ва ўн тўрт йил ҳукми олам мамоликиға нофиз бўлди. Ажал еткоч, жаҳон анга ҳам ўзға жаҳондорларға килғонни килди.

Шеър:

Жаҳон мулкени олди чун Ардашер,
Тавоноу доно шах эрди далер.
Уларда не нафъ этти донолиғи,
Не дафъ айлай олди тавонолиғи.

ШОПУР БИННИ АРДАШЕР. Чун атоси ўрнида тахтка ўлтурди, ато расм ва конунин тағйир бермади ва ул тайин қилған элни вилоятлардин ва маносибдин азл қилмади. Ва оқил ва одил подшоҳ эрди. Ва анга арз килдиларким, Қустантанияда Рум кайсари ўз ҳаддидин тажовуз килибдур. Шопур Насибин шахрин муҳосара била олди ва кайсарнинг хазойинини тасарруф қилди. Қайсар ўз ҳаддини билиб, шафийлар восита килиб, хирож кабул килди. Шопур фатҳ ва нусрат била кайтти. Ва анинг осоридин Хуросонда Нишопурдурким, ани Таҳмурас бунёд килиб эрди, туғанмасдин бурун юз бузуғлукка кўйди. Аммо Шопур ани янғи боштин шатранж бисоти вазъи била ободон қилди. Ва айтурларким, акосира бу ихтироъни килиб эрдиларким, шахрлар бнно килсалар, жониворлар шакли била тарҳ килурлар эрди. Андокким, Савсанни йилон шакли била ва Суштарни от шакли била. Яна ул ясаған ерлардин бири Жандшопур, Хузистонда Шодшопурдур. Қазвин ё Сийстонда Моний мусаввири зиндик анинг замонида пайдо бўлди. Ва подшоҳлиғи ўтуз йил эрди.

Ш е ъ р:

Чу Шопур бўлди жаҳон хусрави,
Адолатда бўлди ато пайрави.
Вале охирул-амр чархи диҷам,
Ани ҳам отасидек этти адам.

ҲУРМУЗ БИННИ ШОПУР. Ани Ҳурмузи катий дедилар. Бу жиҳатдинким, отаси Шопур ани Хуросон вилоятининг аёллатига йибориб эрди ва Шопур жоҳдўст ва бадғумон киши эрди. Ҳурмуз Хуросонни тузди ва азим черик йигиб, мустаид килди. Ҳосидлар Шопурга ёмон кўргуздилар. Шопур анинг бошида истиклол хиёл килиб, ёмон элтиб келурига ҳукм килди. Ҳурмуз фаҳм қилдиким, касд қилгусидур, бир иликни кесиб, Шопур хидматига йиборди. Ва ул замонда расм эрдиким, ноқис кишини подшоҳ қилмаслар эрди. Шопур анинг бегуноҳлигин билиб, тоинларин мақхур қилиб, кўнгли анинг учун бузулуб, ани валиаҳд қилди. Ва ул Моний мусаввирни ва атбоин хужжат била такфир қилиб, жазоларига еткурди. Анинг осори Хузистонда Ром Ҳурмуз ва Бағдод навоҳийсида дастгирдур. Ва салтанати замонида ихтилоф бор. Баъзи ики баъзиё уч, баъзи ўтуз йил дебдурлар.

Ш е ъ р:
Чу Ҳурмузни бахт этти маснаднишин,
Адолат била тузди олам ишин.
Агарчи кўлин қисқа қилди билик,
Фалак қилмади қисқа андин илик.

БАҲРОМ БИННИ ҲУРМУЗ атоси Ҳурмуз васиятиг била подшоҳ бўлди ва Моюш наққошнинг, миллатиким, зиндиқа эрди, анинг замонида шойиё бўлди. Ва кўп халойиқ анга фирифта бўлдилар ва анинг динига кирдилар. Атбои қолин ва бу Баҳром худопараст эрди ва хирадманд подшоҳ эрди. Тиладиким, Монийнинг миллатин дафъ қилгай. Аввал ани умидворлиглар била мусоҳиб ва мулозим қилди ва атбоин ўзидин ваҳмсиз қилди, то барча зоҳир бўлдилар. Андин сўнгра уламони йигиб, анинг била баҳсқа солди ва уламо ани якнафар қилиб, куфрни анга собит қилдилар. Бу хужжат била Монийнинг терисин сўйдуруб, сомон тиктирди ва атбоин қатл қилди. Баъзи дебдурларки, Моний элга бу сўз бирла фириб берур эрдиким, рух инсон ба-данида зиндондадур ва анинг ери ўзга оламдур. Рухқа тасниф ҳосил қилмоқ керак ва ботроқ бу зиндондин халос этмак керакки, туфроқ кудуратидин халос бўлуб, ўз мақомига еткай. Чун Баҳром ани тилади, де-диким, айтур сўзларингни айт. Моний бу сўзларни айтти. Баҳром дедиким, чун сенинг рухунг бадан зиндонидадур, азоб била биз сенинг ўқ қавлунг била амал қилиб, рухунгни азобдин кутқорурбиз деб буюрдиким, ани қатл қилдилар. Ва Баҳромнинг замони ва муддати уч йил ва уч ой эрди.

Ш е ъ р:
Чу Баҳром даври замони эди,
Замонида машҳури Моний эди.
Ани даги нобуд қилди фалак,
Бу бирнинг даги нақшини қилди ҳак.

БАҲРОМ БИННИ БАҲРОМ. Ани салаф дедалар. Такаллуфи кўп эрди ва такабури ва таҳайюри беҳад. Оз саҳвга кўп итоб қилур эрди, жузвий гунаҳга номақдур сиёсат кўргузур эрди. Халойиқ анинг бадхўйлуғидин ожиз бўлуб, муъбадлар ва ҳакимларга истигоса кўргузуб, истионат қилдилар. Алар тааммуллар қилиб мунга қарор бердиларким, тонгла сабоҳдин ҳеч кишин анга ёвумаганлар. Тонгласи жамий улус бу ишни қилдилар. Ҳар кишини тилади,

топмади. Эл ожиз бўлгондек ул дағи ожиз ва мутахаййир колди. Муъбадлар келиб, насихат килдиларким, подшоҳ улус ва эл била подшоҳдур. Эл бўлмаса, салтанат мумкин эмас. Сен элни мизожинг тундлуғидин ўзунгдин рамида килдинг. Ложарам сендин йироклик тиладилар.

Баҳром алардин тааххуд килдиким, мен мутанаббих бўлдум, келсунлар. Истидьо килиб муъбадлар яна элни анинг қошиға келтурдилар. Ва ул тундхўйлуғни тарк килиб, адолат ва муросо ва афв пеша килди. Ва салтанатининг замони йиғирми йил эрди.

Ш е ъ р:

Неча эрди Баҳром, Баҳроми тез,
Иши чарх Баҳроми янғлиғ ситез.
Етиб вақт тушти ажал домиға,
Борур бахс афлок баҳромиға.

БАҲРОМ БИННИ БАҲРОМ БИННИ БАҲРОМ. Ато ва абука отин анға қўйдилар ва лекин ани Шаҳаншоҳ дедилар. Бу лакаб била шуҳрат тутти ва аввал кишиким, бу лакаб топти ул эрди. Шаъни аржуманд ва ахлоки дилписанд подшоҳ эрди, ахлоки элға марғуб ва атвори улуска матлуб. Зулм биносин бузди ва адл асосин тузди. Аммо даврони умридек бевафо эрди ва умри давронидек бебако. Ва ул тўрт ой мулк сурди ва борур мулкни ўзғаларға топшурди.

Ш е ъ р:

Шаҳаншоҳ чун сурди оламға рахш,
Қуёшдек эдию, даҳр уза нурбахш.
Неча меҳрдек топти авжи камол,
Фалак давридин топти охир завол.

НАРСИ БИННИ БАҲРОМ. Атоси ўрнида салтанат тахтиға ўлтурди ва ул дағи атосидек комкор ва олий микдор ва хирадманд ва хушёр подшоҳ эрди. Қўп кишвар ва мулк олди ва охир риҳлат кўсин чалди. Ва мулкнининг муддати тўкуз йил эрди.

Ш е ъ р:

Чу Нарси бўлуб мулк ила комжўй,
Ато тахтида бўлди оромжўй.
Не қўйдн фалак ҳам анинг комини,
Не аждоди тахтида оромини.

ҲУРМУЗ БИННИ НАРСИ. Ул бағоят мутажаббир ва мутаваҳҳим киши эрди. Салтанатидин бурун бу сифотин эл билиб, андин харосон эдилар. Эмдиким, мулк олиб, ато ўрниға подшоҳ бўлди, халойик мутаваҳҳим бўлдилар. Ва ул бовужуди бу навъ маош ўз атвориға бағоят муътақид эрди. Бир кун ғоят худписандлиғидин бир ҳакимдин сўрдиким, манинг афъол ва сифотимға не нима керакликдур? Ғарази буким, ул таҳсинлар килғайким, ҳеч нима кераклик эрмас. Ҳаким мундок жавоб бердиким, халойикка ҳоким ва соҳиби ихтиёр бўлгондек ўз нафсингға ҳам ҳоким ва соҳиби ихтиёр бўлмок санға керакликдур. Ул бу сўздин, чун зоти жавҳари бор эрди, ғафлат уйқусидин сескониб, ўз қилиғи теграсиға уюрулуб, мустаҳсан атвор тутуб, марзи ахлоқ пеша килди. Чун вафот килди, ўғли йўк эрди, аммо ҳарами ҳомила эрди. Тожни анинг боши устида оснб, анға подшоҳлик буюрурлар эрди, то Шопур туғди. Ва Ҳурмузнининг замони ети йил ё тўкуз йил эрди.

Ш е ъ р:

Чу Хурмузга тушти бу даҳри дани,
 Неча вақт ҳам қилди мағрур ани.
 Ва лекин ажал айлағач турктоз,
 Не қолди ғурур ул замон не ниёз.

ШОПУРИ ЗУЛ АҚТОФ Хирадманд подшоҳ эрди, аммо коҳир эрди. Баъзи ани дебдурларким, она корнида қолди ва туғқунча тожни онаси боши устидин осарлар эрди. Аввал кишиким, туфулиятда яхши рой хо-тириға келди ул эрди. Ва анинг шарҳи будурким, олти ёшида Шаҳрди деған вазири анинг қошида эдиким, шом вақтида нақора уни келди. Шопур вазирдин сўрдиким, не нақорадур? Ул дедиким, жамоатики дарёдин кўпрук била нори юзга ўтубдурлар, чун кўпрук бирдур, аларни қайтарурға ҳар кечқурун хабар қилур учун нақора қоқарларким, кечрак қолсалар кўпрук устиға ғавғо бўлуб, сувға йиқилур имкони бор. Шопур айттиким, яна бир кўпрук дағи яасунлар, то эл фароғат била ўтгайлар. Ва ани ҳукми била кўпрук ясадилар. Анинг туфулият замонида мулкда араб истилосидин кўп шўриш пайдо бўлуб, ғассонийлардин подшоҳики оти Тойир эрди, Тайқунниким, Сосон тахтғоҳи эрди, чоғиб, Хурмузнинг эғачисини тутубким, Шопурға хола бўлғай, асир қилиб, никоҳиға киюруб, мулкни бузуб қайтди. Ва Тойирға Пушардин бир қиз бўлдиким, назокат ва жамолда назири йўқ эрди. Отин Малика кўйдилар. Шопур йиғит бўлгондин сўнгра черик тортиб, Тойир устиға бориб, Тойир қўрғонини беркитти. Ва ул муҳосара қилиб, Малика ичкаридин Шопур била муттафик бўлуб, қўрғонни Шопурға берди ва Шопур Тойирни ўлтуруб, Маликани кулди. Дебдур-ларким, бир кеча Шопур тушакнда Малика нола қилиб, уюй олмас эрди. Яхши эҳтиёт қилдилар. Бир муруд барғи тўшак остида қолгон жихатдин эрмиш. Шопур сўрдиким, сени не навъ тарбият қилибдурларким, мунча нозук бўлубсен? Малика айттиким, отам манға ғизо сўнграк мағзидин ўзғаким наботни ун қилиб, анға сепмиш бўлғайлар бердурмас эрди. Шопур дедиким, андоқ парвариш берған отаға не вафо қилдинғким, манға қилғайсен, деб ани сиёсат қилди ва бу бузуғлуқ қилгон аъроб қасдиға буюрди ва кўп таъзият била ўлтуртур эрди. Машхур мундоқдурким, эгинларин ёриб, бағринларин сўктуруб тошлатур эрди, алар бу азоб била ўларлар эрди. Бу жихатдин ани зул-актоф дедилар.

Ва Расул саллаллоҳу алайҳи васалламнинг аждодидин Молик бинни Насрким, аъробнинг бузурғвори эрди, анинг замонида эрди. Андин сўрдиким, арабқа мунча таъзиб ва қатлнинг жихати недур? Шопур айт-тиким, манға мунажжимлар хабар берибдурларким, Муҳаммад отлиғ пайғамбари саллаллоҳу алайҳи васаллам бу қавмдин пайдо бўлуб, тахтни менинг авлодимдин олиб, аларни туғатқусидур. Бу жихатдин аввалдин интиқом тортадурмен. Молик айтти: аввалан қойдинким мунажжимлар чин айтмиш бўлғайлар, икинчи улким, бар тақдирким сўзлари чин бўлса, сен бу бедодни бу қавмға қилмағонинг яхшироқким, ағар ул соҳиби давлат пайдо бўлса, сенинг бу афёолингдин истимоъ қилса, авлодингға кўпрак нуқсон еткурғай. Бу сўздин Шопур ул ишни тарк қилди. Раҳматан лилоламин. Демак, бу соҳиби давлат шаънидадурким, минг йилға яқин ўз валодатидин бурунроқ мазлумларни золимлардин қутқарур. Ҳумоюн исми мазкур бўлгон била сойир нос ўлумдин ва подшоҳни гунаҳсиз ўлтурмақдин ва шақоватдин озод қилур, саллаллоҳу алайи ва ало олиҳи ва авлодиҳи ва асҳобиҳи ва саллам. Алқисса Шопурға Гуштасб қилған хатодек хатойи воқеъ бўлдиким, мусофарат тариқи била Румға борди. Ва сўз мухтасар, ани Румда танидилар ва қайсар ани тутуб яланғочлаб, ўй хомиға тикиб, маҳбус қилиб, сипоҳ тортиб юруб, анинг мулкин олиб, кўп бузуғлуқ қалди. Шопурни асрар кишининг қизи ошиқ бўлуб, ул ҳибсдин қутқариб, иков қочиб, Қазвинға келдилар. Соҳиби «Гузида» ким, Қазвинликдур, мундоқ дебдур-ким, Қазвинда бир боғқа кирдиким, бир зоҳид кишининг эрдиким, холо ул ерни Шопурон дерларким. Шопур иморат қилибдур. Андоғи элдин таҳқиқ қалди. Дедиларким, Шопурнинг вазири Рудбордадур ва сипахсолори Шаҳриёрда. Ва ўзға барча ерни қайсар олди. Шопур ёшурун кишилар йибориб, ул иковни тилаб, яна черик тортиб, қайсар

била масоф қилиб, кайсарни тутти ва ҳар харобликким анинг мулкида қилиб эрди, буюрдиким, ободон қилғай. Аммо устод ва муздур Румдин келтурғай. Ва ул саранжом килди. Ва дебдурларким, бурнин тешиб, ип тақиб, ики қулоғин кесиб югуртти. Ва бу хоксор баъзи таворихда кўрубменким, кайсар Шопурни ўзи била кетуруб, Бағдодни Шопурнинг кишилари мухосара қилиб эрдилар. Ва Бағдод хавоси бағоят исиг бўлур. Анда ўй хомиға еткуруб, кунасға солди. Ва бир кун азим жашн қилиб эрдиким, мажмуъ эли усурук эрди. Чун мамоликни таламок шойиъ эрди. Шопурни асрар кишиларнинг эли баъзи эшаклик фақирларни талаб келтуруб эрдилар ва юклар ёғ эрди. Асирлардин бири Шопур холидин вокиф бўлуб, ул ёғлардин куруғон хомға қуюб, хом юмшағондин сўнгра ани халос килди. Ва ул ўзини шаҳриға солиб, сипоҳ ясаб, филхол чиқиб, кайсарни ва борча элни маст дастғир килди ва юқориғи ўткан ишларни андин сўнгра қилди, валлоҳу аълам. Ва баъзи Моний мусаввирни бу Шопур замонида дебдурлар. Ва пайғамбарлиғи даъвисиди муъжизаси парғорсиз доира ва калам жадвалсиз мустақим хат изҳор қилибдур. Ва бу ҳамким, бир юмурткача куррада олам суратин тортиб ва жамиъ ақолим ва билод ва жибол ва бихорни машруҳ ясаб, кентлар ва рудхоналарғача кўргузуб эрдиким, Шопур хужжат била ани сиёсат қилиб, мардуд миллатин дафъ килди. Анинг осоридин Қазвиннинг шаҳристонибдур ва Мадойин шаҳ-рининг таждиди ва Шустарда Шодрувон ва Фируз Шопур ва Сийстонда баъзи ер ва Ҳиндустонда неча шаҳр. Ва салтанатининг муддати етмиш йил эрди ва баъзи етмиш ики дебдурлар.

Ш е ь р:

Чу Шопур олиб коф то кофни,
Чикорур эди беҳад актофин.
Чикорди ани ғардиши мухталиф,
Анингдекки, ул эл танидин катиф.

АРДАШЕР БИННИ ҲУРМУЗ Шопур Зул-актофиинг иниси эрди. Вафот килурда чун Шопур ўғли кичик эрди, салтанатни инисиға бердиким, ўғли улғайса, анға берғай. «Гузида»да мундок битибдурким, Ардашер бағоят хирадманд ва доно киши эрди. Орияти давлатка кўнгул боғламай, эл била баски яхшилик килди, анға Некукор лақаб қўйдилар. Чун Шопур ўғ-ли улғайди, мулкни анға мусаллам тутуб, ўзи орадин чикти. Салтанати замони ўн йил эрди. Аммо Банокатий мунинг акси битибдурким, ул бағоят золим ва жобир эрди. Эл анинг бедодидин батанг келиб, иттифок била ани салтанатдин халъ қилиб, мулкни Шопурға бердилар. Валлоҳу аълам.

Ш е ь р:

Чу Шопур ўтуб, Ардашер олди мулк,
Басе биму умид аро колди мулк.
Неким олам аҳлиға қилди писанд,
Анға они еткурди чархи баланд.

ШОПУР БИННИ ШОПУР чун тахтка ўлтурди, бағоят атвори, ҳусн ва ахлоки мустаҳсан подшоҳ эрди-Гоят яхшилиғидин Рум подшоҳини ўзиға мутиъ қилиб эрди, айдокки кайсар вафоти чоғида, чун ўғли кичик эрди, Шопурға киши йибориб, истидьо килдиким, мен карибмен, дағи умрумға эътимодим йўктур ва ўғлум: кичикдур, бир кишиғаким, сенин эътимодинг бор, йиборким, Румда салтанат килсун. Уғлум улғайса, мулк-ни анға топшурғай. Шопур Шервинни йиборди. Қайсар вафот қилғач, Шервин Румда ҳукумат килди. Чун мулк вориси улғайди, Шервин такаллуф қилмай, мулкни анға топшурди. Бу иш ағар воқеъ эрса, ғаройибдиндурур. Ва Шервинни кайсар қўймади Румдин борғали. Баҳром Гўр замониғача Румда эрди ва Шопур

чодир ичинда эрдиким, коттик ел кўпуб, чодирни анинг бошига йикти ва сутун бошига тегиб, халок бўлди. Ва салтанати беш йил ва бир нима эрди.

Ш е ъ р:
Чу Шопури Шопур тузди бисот,
Жаҳон мулкида зоҳир айлаб нишот.
Сутун бошига отиб, этти забун,
Ани дағи бу гунбади бесутун.

БАҲРОМ БИННИ ШОПУР атоси Шопур ўрнига тахтка ўлтурди ва анинг сийратин баъзи муаррихлар яхши дебдурлар ва баъзи ёмон. Ва ани Қирмоншоҳ дерлар. Баъзи дебдурларким Қирмон шахрин ул бино қилди. Баъзи дебдурларким, атоси замонида Қирмонда ҳукумат қилгон жиҳатдин анинг сифотида улча эл писанд қилмайдурларким, гуноҳкорни ҳеч кимнинг шафоати била озод қилмас эрди. Ва анинг ўғли Баҳромни баъзи атоси ўрнига ондин сўнгра ўлтуруб, бир йил подшоҳлик қилди дебдурлар ва баъзи эътибор қилмайдурлар. Ва Банокатий дебдурким, анинг зулмидин эл анга ғавго қилдилар ва ул ғавгода халок бўлди. Ва салтанатини ўғлига бердилар ва ул ўн ики йил мулк сурди.

Шеър:
Жаҳон мулки чун қолди Баҳромға,
Халойиқ иши тушти нокомға.
Ани дағи ғардуни не ваҳму бок,
Чекиб кому ноком қилди халок.

ЯЗДИЖИРД БИННИ БАҲРОМ чун мамлакат эғаси бўлди, ғўёки мулк эғасиз қолдиким, ул золим ва нодон киши эрди. Ардашер Бобокондин бири сосонийнажод салотиндин халойиққа ҳарнеча шафқат ва адолат ет-ти. Ул барчанинг эвази таадди ва бедод еткурди ва мамоликка ҳарнеча маъмурлуқ ва оросталиқ юзланди, ул барчанинг подоши ва бузуғлуқ ва паришонликни ҳаддин ошурди. Секиз йилдин сўнгра анга бир ўғул бўлди. Отин Баҳром қўйди. Ва Нуъмон бинни Мунзарки, араб подшоҳи эрди, анга топшурдиким, Ҳияра шаҳридаким, Куфага яқиндур ва ҳавоси дилкушой ва фазоси руҳафзой ердур, анга парвариш бериб, тарбият қилғай. Ва Яздижирдни Тус вилоятидағи Чашман сабз навоҳийсида от йиқиб ўлтурди. Баъзи сув оти дебдурлар, баъзи дебдурларким, фаришта от сурати била келиб, ани эл бошидин во қилди. Баъзи дебдурларки, дев эрди. Бори воқеи от ҳам бўлса, ҳамул девдур. Ҳар тақдир билан бир отеким, тундлуғидин киши ёвий олмади. Ул нодонлиғидин ани тутти ва ўзи эғарлади ва қўшқун солурда, тегиб охир қилди. Ва анинг ийзо ва азоби элға йиғирми йилға тортти.

Ш е ъ р:
Макон тутти чун тахт узра Яздижирд,
Тааддию зулм айлади элға вирд.
Неча кун сақолиғаким, кулди чарх,
Ажал илкидин барчасин юлди чарх.

БАҲРОМ БИННИ ЯЗДИЖИРД чун атосидин сўнгра салтанат тахтига ўлтурди, отаси бузғонларни тузди ва онинг зулми ўрнига адолат кўргузди. Ва ани Баҳром Гўр дедилар. Муниг жиҳатин баъзи дедиларким, тўрни шер сайд қилғанда, анинг ўки икисидин ўтуб, ерға теғди. Баъзи дебдурларким, ғўр овиға кўп мойил эрди. Чун Яздижирд ўлди, аркони давлатиким, ондин зулм кўриб эрдилар, мулк анинг ўғлига бермакка корих эрдилар. Ложарам, Ардашер наслидин

Кисро отлиғ кишини тахтка ўлтурттилар. Ложарам, Баҳром чун муни эшитти, йиғит бўлуб эрди, Нуъмон била отаси тахтига мутаважжих бўлди. Эл отаси жафосини изҳор қилиб дедиларким, бизга ўзга киши холо подшоҳ бўлубдур, сен ўз фикрингни қил! Баҳром аларга кўп истимолатлар бериб дедиким, мулк манга маврусийдур. Сиз агар Кисрони подшоҳ қилибсиз, айтмонким, филҳол ани азл қилинг. Ва лекин чун салтанатка шижоатдин гузир йўқтур, кўрунғким, қойси биримиз сизга ҳодиса даст берса, дафъига кўшиш қила олурбиз. Подшоҳлиғ анинг бўлсун. Оқибат анга қарор топ-тиким, салтанат тожин ики оч арслон орасида қўйғайлар, ҳар киши олса, боши ул тож била ораста бўлғай. Чун бу маърака тузулди, Кисро тож таркин тутуб, бош саломатлиғин ғанимат билди. Аммо Баҳром арс-лонларни ҳалок қилиб, тожни бошига қўюб, тахтга ултурди ва адолат бунёд қилди. Андоқким, халойик мураффаҳ ва рози ва мулк маъмур ва ободон бўлди. Чун кўнғли бу жонидин тинди, айш ва нашотка майл қилди. Ва ул бобда муболагани ҳадин ошурди. Ва чоғирки, мудовамати мужиби ғафлат ва бепарволикдур, ани мулк ишидин фориғ қилди. Ҳар ойинаким, ҳар киши ҳар неким кўнғли тиласа қила бошлади, то мулкка равнак ва сипоҳка насақ қолмади. Бу ишдин хокони турк воқиф бўлуб, черик тортиб Жайхундин ўтуб, анинг вилоятнга дахл қилди. Баҳром чун ғафлат уйқусидин уйғонди, мулкни вайрон ва душманни муставли ва сипоҳни паришон топти. Билдиким, масоф тузуб, иш қила олмас. Мулкни Нарсиғаким, иниси эрди, топшурди ва ўзи уч минг киши била Озарбайжон оташкадасиға борурмен деб элдин чиқти. Билмадиларким, қаён борди. Эл гумон қилдиларким, хокондин қочди. Заруратан хоконга пешкашлар била арзадошт қилиб, киши йибордиларким, келсанг мулкни топшурурбиз деб. Хоконнинг хоотири жамъ бўлуб, таскин била мулк тасарруфиға машғул бўлди. Аммо Баҳром Озарбайжондин Гуржистон била Дашти Қифчокдин чиқиб, Хоразм бостуруб, Журжон навохийсида хоконга шабихун уруб, оз киши била уч юз минг черикин бузуб, хоконни дастғир қилиб, ўз илки била бошин чопти. Ва бу бир иш эрдиким, андин бурун ҳеч подшоҳ қилмайдур эрди ва андин сўнгра дағи ҳеч кишиға даст бермайдур эрди. Мағарким, Абулғози Султон Ҳусайн Баҳодирхоқ халладаллоҳу мулкаҳуға муяссар бўлдиким, бу навъ иш қилди. Ва анинг мужмали будурким, ул ҳазрат Хуросон тахтин олғондаким, ҳануз мулк тўқтамайдур эрди, Ёдғор Муҳаммад Мирзоким, мулк вориси эрди азим черик била ул ҳазратнинг устиға юруди. Ва баъзи кўтаҳандиш эл бевафолиғ қилиб, анга қочиб борғон жиҳатдин халойик баддил бўлуб, уруш яроғин топилмай, ул ҳазрат мулкни солиб, оз киши била қироққа тортти. Ва ғаним тахтни олиб, мулкка мутасарриф бўлуб, фароғат била беадад хайл ва сипоҳини мулк бузмокға қўёберган чоғдаким халойик фиғон ва ғиреви ул ҳазратнинг қулоғиға етишти. Усру оз нафар била ул ғолиб адув устиға келиб, мулкиға кириб, тахтиға юз қўюб, қаср салтанатида ани тутуб, дафъ қилиб, халқни анинг бедодидин халос қилди. Ва бу фақирнинг хиёлиға андоқ келурким, ул саҳарким бу иш воқеъ бўлди, ҳарнечаким мулоҳаза қилилди, юз кишиға етмас эрдиларким, ул воқеада ҳозир эрдилар. Иншо Оллоҳул-азизким, ўз маҳалида шарҳ била битилғай ва нақир катириға деғинча шарҳ қилилғай. Ва Баҳромнинг тахтни қўюб, мусофарат тариқи била Ҳиндистонга борғонин ҳам, чун ғаройиби умурдиндир, мужмалан баён қилоли. Андоқ дебдурларким, Баҳром тамошо ва тафарруж ва нашотка мойил киши эрди ва худрой ва забардаст ва ўз тавонолиғиға эътимод қилиб, бул ажаб ишларға мутасадди бўлур эрди. Ва алардин бири будурким, Ҳиндистон мулкининг ажубасин эшитиб, тафарружин ҳавас қилди. Ва мулкни Нарсиға топшуруб, ёшурун элдин чиқиб, Ҳиндистонга борди. Ва доим сайд била кун ўткарур эрди. Теграсидағи эл анинг ишидин мутаҳаййир бўлуб, фавж-фавж ани кўрғали борурлар эрди ва шижоатиға ҳайрон қолурлар эрдиким, беша сабоини-мисли қоплон ва арслон ва сойир даррандалар кўп ўлтурур эрди. Бир бешадаки, йўл қироғинда бўлғай, бир азим филким, андин улўғроқ бўлаолмағай, қутуруб ё маст бўлуб, йўл бошиға келиб, элға зарар еткура бошлади. Андоқким, кўп эл ҳалак бўлуб, ул шориъ боғланди. Ва подшоҳ неча қотла қолин эл йибориб дафъ қила олмади. Ва Баҳромнинг хабарин подшоҳқа айттилар. Ани тилаб ажаб қолдиким, бағоят хўбсурат ва қавий ҳайқал эрди. Ул ишни

анга зоҳир қилди эрса, қабул қилиб, ёлғуз бориб, ул пилни ўлтурди. Подшоҳ мулозамат истидъоси қилди. Ул ризо бериб, онсиз бир аёғ ичмас эрди. То улким подшоҳга азим ваҳме мутаважжих бўлуб. Рой ўзин анга ҳариф кўрмай фирор ярогин қилди, Баҳром оз сипоҳ била юруб, ул душманнинг дафъин қилди. Подшоҳ кизин Баҳромга бериб, мулкин ҳам анга атаб, валиаҳд қилмок бўлди. Баҳром ўзин ошкор қилдиким, не кишидур. Рой мутаваҳҳим бўлуб, билмадиким не қилгай. Баҳром ани ўзидин эмин қилиб, Диндистонни яна анга бериб, хирож тайин қилиб, Синд кирғоғидин Аҷам сориги вилоятларни олиб, Ройнинг кизи била ниҳоятсиз яроғ ясаб, мулкига келди. Ва тўрт минг уйлуқ созанда ва гўянда ва раққос ва аҳли тараб Ҳиндистондин кўчуруб олиб келдики, холо бу мамоликда лўлилар алар наслидиндур. Ва Дилором жанги ва ети қаср ва хаварнак ва сойир ҳолотин билан деган киши бу фақир «Хамса»сида «Сабъаи сайёр»да ўқуб, маълум қилсун. Ва Баҳромнинг подшоҳлиғи етмиш йил ва олтмиш уч йил ҳам дебдурлар.

Ш е ъ р:

Чу шоҳ ўлди оламга Баҳром Гўр,
Жаҳонда маю аншдин солди шўр.
Ажал шарбат айшини шўр этиб,
Чикарди жаҳондин ерин гўр этиб.

ЯЗДИЖИРД БИННИ БАҲРОМ. Атоси васияти била салтанат тахтига ўлтурди. Ва ул подшоҳе эрди бағоят зеборўй ва хушхўй. Адолат ва озарм пеша қилди. Анинг замонида мамолик мураффаҳулҳол ва раоё фориғулбол бўлди. Гоят юмшоғ сўзлугидин ани Яздигирди Нарм дедилар Ва салтанатининг муддатин соҳиби «Гузида» бир йил битибдур ва Банокатий ўн йил битибдур ва Қози Байзовий ўн секиз йил ва беш ой битибдур ва «Жомеъут-таворих»и Жалолойда ўн ети йил битилибдур. Ва аҳли тарих анинг замонида ихтилоф кўп қилибдурлар. Чун фойдаси йўк эрди, тааррз қиллмади.

Ш е ъ р:

Яна Яздигирд бинни Баҳром эди
Ки оламга адлидин ором эди.
Агар хўйи юмшоғ эди гар ирик,
Фалак қўймади ани доғи тирик.

ҲУРМУЗ БИННИ ЯЗДИЖИРД. Яздигирднинг икис ўгли бор эрди: улуги Фируз ва кичики Ҳурмуз. Аммо Яздигирд Фирузни Сийстон била Нимруз мулкига йибориб эрди ва ул мамоликни анга мусаллам тутуб эрди. Ва Ҳурмуз кичикрок эрди, валиаҳд қилиб, тахтин анга мусаллам тутти. Фируз бу гадрга таҳаммул қилмади. Ҳиётила подшоҳига илтижо қилиб, анинг мадади била сипоҳ тортиб, Ҳурмуз бошига келди ва масоф тузуб, ани асир қилди. Ва баъзи дерларким, ани тутуб, қатлга еткурди. Ва баъзи муаррихлар ани салотин ҳисобига котмайдурлар. Ул сабабдин подшоҳлиғи замонида таарруз қилмайдурлар, вал – илму индаллоҳи.

ФИРУЗ БИННИ ЯЗДИЖИРД мусулмон ва оқил ва кордон ва одил подшоҳ эрди. Адолат била мамоликни обод қилди ва риоят била раоёни хушнуд ва шод этти. Анинг салтанати замонида ети йил қаҳат воқеъ бўлди ва раоёдин хирожни соқит қилди. Бу ети йил ҳеч киши кишидин ҳеч нима тиламади ва кўпрак муҳтожларга хазинасининг важҳи маош муқаррар қилди. Анинг адолати баракотидин ҳақ таоло изз шаън ети йилдин сўнграким ёмғур берди. Ул йилда онча маҳсул қарам қилдиким, ети йиллик қаҳатнинг қусурин рост қилди. Анинг била Хушнавоз

орасидаким, Ҳиётила мулкининг подшоҳи эрди, гариб ва ривоят қилибдурлар. Аммо маҳолга яқинроқ учун битил-мади. Билайн деган киши мабсутрок кутубда тилаб топар. Ва Фируз кўпрак мамоликни олгондин сўнгра Туркистон мулкига юруди. Ва Туркистон подшоҳи анинг бир манзилида азим чоҳлар қаздуруб, устин хас пўш қилиб эрди, гофил анда етканда, кўп эли ул чоҳларга тушуб, ўзи даги бир чоҳқа тушуб ҳалок бўлдилар. Ва анинг осоридин Фирузсордур Рай навоҳийсида ва Равшан Фируздур Журжонда ва Ром Фируздур-Ҳиндистонда ва Исфаҳоннинг янги шаҳридур ва Шод Фируздур Озарбайжонда ва Ком Фируздур Форсда ва Хўжандда бир девор тортибдур. Баъзи эллик йигоч: дебдурлар, ики вилоятнинг фосили ва баъзи ортуқ ва ўксук ҳам дебдурлар. Ва салтанати замони йигирми олти йил эрди.

Ш е ъ р:

Чу Фируз бинни Яздижирд ўлди шоҳ,
Анга муфтаҳир эрди хайлу сипоҳ,
Анга даги гардун жафо айлади,
Ажал чоҳига мубтало айлади.

ЯЛОШ БИННИ ФИРУЗ чун салтанат тахтин олди Сухроким атоси замонида вазир ва мамлакат масоли ҳида мушир эрди, ани ҳамул вузарот мансабига тайин қилди ва мулк ихтиёрин анга топшурди. Сухро, чун мусулмоншева ва хирадмандпеша киши эрди, мамоликни тузди ва улусни ганий қилди. Ва Ялошнинг иниси Кубод Ялошдин кочиб, Хокони туркка борди ва борурда йўлда Исфаройин шаҳрига етканда, бир дехкон уйига тушти. Агарчи мизбони ани танимади, аммо чун бағоят важиҳ ва мутақаллим киши эрди, зиёфат коидасини яхши маръий тутти ва билдиким, азимуш-шаъа кишидур. Дехконнинг соҳибжамол кизи бор эрди, кўруб хотири майл қилиб, никоҳ истпдъоси муяссар бўлуб, андин ўтуб хоконга борди. Ул киз Кубодднн ҳомила бўлуб, вақти еткоч, ўгул туғурди ва отин Нўширавон қилдилар. Кубод тўрт йил хокон қошида туруб, хокон анга калин черик бериб, ул черикни бошлаб Ялош устига борурда, Исфаройинга еткач, ўгли Нўширавон била кўзи ёруди. Ҳамул кун элчи Ялошнинг аркони давлатидин етиб, Кубодга Ялошнинг ўлгонин хабарин еткурди ва аин подшоҳликка тилаган арзадошларни топшурди. Кубод фарзандининг мулокотин шугун тутуб, хокон черикин ҳам андин қайтариб, ҳарам била ўглин олиб, Мадойинга етиб, подшоҳликка ўлтурди ва Сухрони вузаротдин азл қилмади. Ва Ялошнинг подшоҳлиғнинг замони беш йилдин жузвий ўксукдур. Ва Ироқда Ялошобод деган шаҳр анинг бино-сидурур.

Ш е ъ р:

Ялош бинни Фируз офок аро,
Не беш йилки беш кун эди кадхудо.
Ва лекин ани даги бу кунда пир
Ажал хайли илкига қилди асир.

ҚУБОД БИННИ ФИРУЗ. Подшоҳлик тожи била сарфароз бўлгондин сўнгра Сухрони ўк вазир қилди. Аммо Сухро ўз ҳаддидин тажовуз қила бошлади. Ани дафъ қилиб, Шопур деганни вазир қилди. Баъзн деб-дурларким, Бузуржмехр ҳаким Сухронинг фарзандидур ва ул Кубод хидматида бўлур эрди. Ва Маздаки лаин Кубод замонида пайдо бўлуб, нубувват даъвоси ошкор қилди ва элни бир-бирининг моли ва аёлига шарикликка руҳсат берди. Бу жиҳатдин авбош ва арзол йигилиб, гавго қилдилар. Ва анинг атбои кўп бўлди ва Кубодни даги фириб ва фусун била ўз миллатиға киюрди. Ва муъжизаси «Ўт манинг била такаллум килур», – демак эрди ва оташкада ёнида нақб уруб, бировни таъйин қилиб эрдиким, ўзи ўтка на хитоб қилса эрди, ул киши Маздак ўргатган жавобни бийик ун била айтур эрди. Чун Кубод анинг миллатини қабул

қилди, эл мол ва аёллари номаҳфузлуғидин ожиз бўлуб, иттифок қилиб, Кубодни тутуб банд қилдилар. Ва Жомосбниким, анинг иниси эрди, подшоҳ қилдилар. Маздак қочиб Озарбайжонга борди. Ва Кубоднинг сингли ани ҳийла била қочурди. Ва ул Туркистонга бориб, баъзи Ҳиётила дебдурлар, ҳар тақдир била кўмак олиб, мулк устига юругач, билдиларким, Жомосб анинг била муқовамат қила олмас. Ани ҳам банд қилдилар ва Кубодга топшуруб, Кубодин яна тахтқа ўлтурттилар. Ва анинг замонда Яман мулкнининг мулукидин Шумур зулжаноҳ хуруж қилиб, анга юрудн. Ва ул анинг била муқоваматдин ўзни ожиз кўруб, ярашти ва қолни тухфа ва табаррук бериб, ўткарди ва Шумур зулжаноҳ Жаихундин ўтуб, Мовароуннаҳрни олди. Ва Кубоднинг осоридин Форса Козирун ва Ироқда Ҳалвон ва Мўсулда Чокут ва Табаристонда неча мавзўни дебдурлар. Ва Авжон ва Шаҳриёри Монийнн ва даги анга нисбат берурлар. Ва муаррихлар Жомосбни мулк аъдодида тутмайдурлар. Ва Кубод била қаисар орасида низоъ бўлди. Кубод Румга черик тортиб, музаффар ва мансур ёнди. Ва умрнинг охирида Нўширавонни ўз ўрнида ўлтуртуб, ўзи гўша тутти. Ва Кубод салтанатини баъзи олтмиш уч ва баъзи олтмиш тўрт йил дедлар.

Ш е ь р:

Кубод ўлди чун мулк уза қахрамон,
Халойикқа андин эди бахрамон.
Анга даги чарх этти охир инод,
Будур иш Кубод ўлса ар Қайкубод.

НЎШИРАВОН УЛ-ОДИЛ БИННИ КУБОД чун салтанат тахтин мушарраф қилди ва хилофат тожин сарафроз этти, Ардашер Бобокон қоида ва русумин ихё қилди ва анинг васпятларин мутолаа қилиб, ул дастур била амал қилурга муртақиб бўлди. Аммо адолат ва шафқат қонунин андин даги орттурди. Адл жўйборидин мулк богинда фарогат ашжори шодоб бўлди ва инсоф тарбиятидин амният ашжоридин фарогат гуллари очилди ва осойиш мевалари етилди. Анинг замонини жамиъ салотин замониға таржих қилса бўлур, невчунки, чун ҳазрат пайгамбари охираззамон салавотуллоҳи васалламаху алайҳ анинг фархунда замонида мутаваллид бўлди.

Ва ул ҳазрат бу ишка эътибор қўюб, ўз каломи муъжиз низомини мундоқ сўрубдурким, вулитду фи замони ас-султонул-одил Ануширвон. Дебдурларким, анинг даврида биров яна бировдин бир бог сотқун олди. Ва ул богда кироманд дафина топти. Богиинг бурунги эгасига айттиким, келиб богингдаги топилган мадфунни олгилким, мен сендин бог сотқун олибмен, йўкки, ўзга нима олгоним йўқ. Ул айттиким, мен сенга богни ҳар не билаки анга дохилдур сотибмен. Баъзи дедиларким, бу хазина байтул-мвл дохилидур, подшоҳқа тааллуқ тутар. Ҳар тақдир била можаро Нў-ширавонга етишти. Нўширавон сўрдиким, ўгул-қизингиз борму? Ҳамонки бор зрди буюрдиким, ул бирининг қизини ул бирининг ўглиға бердилар. Ул дафинани ул ики янги кадхудо бўлгонларға мусаллам туттилар. Бир кун бир йўлда тушуб, кабоб буюрди. Туз йўқ эрди. Яқинроқ бир кент кўрунди. Биров бордиким туз кетургай. Нўширавон муболага қилдиким, тузни сот-қун ол! Мажлис хуззори айттилар: бу тузга не миқдор баҳо бўлганки, сотқун олганлар? Дедиким, мунча бемикдор нима учун подшоҳ нечук ёмон расм қўйгай, ёмон русум жузвий бўлса, ҳар киши бир нима орттуруб, ани куллий қилурлар. Бадномлик ани бунёд қилганға борур. Дорулмулки Мадойин эрди. Кисро тоқин ул ясади ва адл занжирин ул ости. Ва Бузуржмеҳр ҳаким анинг вазири эрди. Анинг машварати била Маздакка истимолатлар бериб, иликка кшорди. Ва хусусиятлар зоҳир қилиб, атбоин мулозим қилди ва ҳужжат била анинг дини ботил эрканни анга собит қилди ва ани ва жамиъ атбоин тириклай чоҳларға сарнигуя кўмдурди. Ва ўзин ўз илки била ўлтурди ва олам юзин анинг нопок лошидин пок қилди. Ва антса бўлурки, борча адолати бир сори эрди ва бу бир сори эрди. Ва анинг

замонида Рум кайсари анинг била мухолифат изхор қилди. Нўшйравон сипоҳ тортиб, Румни мусахар қилиб, қайсарни тутуб, хирож бўйнига кўюб, муқаррар қилнбким, ҳар нил бир қатла анинг дарғоҳиға келғай. Дағи миннат кўюб, қайтиб Чин мулкиға хоқон устиға юруди. Хоқон сулҳ жонибидйн кириб, Фарғонадин ерини Нўширавонға мусаллам тутуб, қизин анға бериб узотти. Ва Нўширавон ондин қайтиб Ҳиётила мулкин мусаххар қилиб, Ҳиндистон азимати қилди. Ройи ҳинд чун ўзин анға ҳариф кўрмади, тазарруъ ва тазаллум юзидин кишилар ораға солиб, ул дағи хирож қабул қилди. Ондин қайтқонда, анға арз қилдиларким, қифчоқ Дарбандға муставлий бўлуптур. Ул йўлга убур қилиб, Қифчокни мақхур қилиб, Дарбандни олиб, ободон қилиб, яхши кишилар тайин қилнб, андоқ мазбут қилдиким, ул ноҳиятдин хотири жамъ бўлуб, Мадойинға азм қилди. Ва Дарбанд навоҳийсидағи қифчоқ бузған кўрғонларни иморат қилиб, кишилар тайин қилди. Ва мамоликида йўлларни тузотиб, сувларға кўпруклар боғлаб, аҳли фасодни йўллардин билкулл дафъ қилдиким, мусофирлар фароғат била бориш-келиш қилғайлар. Ва Сайф зи Язан Ҳимярики, Яман подшоҳи эрди ва мулкин Масрук бинни Абраха олиб, ани Ямандин чиқариб эрди. Нўширавон дарғоҳиға юз кўюб истимдод қилди ва тазаллум кўргузди. Ва Нўширавон имдод қилиб, дарё йўлидин Яманға нибориб, анинг кўмағи мадади била мулкин олди. Ва Абраха ул кишидурким, Маккани бузғоли азимат қилиб эрдиким, бори таоло тайри Абобилни йибориб, ани ва черикин ҳалок қилди. Ва «Алам тара кайфа» сураси, бизнинг пайғамбарғаким, хотимул-анбиёдур саллаллоху алайҳи васаллам, анинг шаънида нозил бўлди. Ва ул ҳазрат мутаваллид бўлғон кеча оташка-даларнинг ўтиким, неча минғ йил ўчмаган эрди, ўчти ва Сова дарёси ерға синғди, андоқким сувғасари анда қолмади ва ўн ики кунгра кисро токидин йикилди. Ва Кисро бу ишлардин мутаҳаййир бўлуб, Сатих қоҳинни тилаб, андин бу аломат кайфиятни истфсор қилди эрса, ул айттиким, бу ишлар анға далолат қилурким, бу кеча Арабда Қурайш қабиласидин бир киши мутаваллид бўлмиш бўлғайким, фурс мулуки давлати анинг замонида охир бўлған ва ул охир замон пайғамбари бўлғай. Нўширавон баъсати қачон бўлурини сўрди. Сатих қоҳин деди: йнқилғон ўн икки кунгра адади била сендин сўнгра ўн икки киши сенинғ насабинғдин салтанат қилғайлар. Андин сўнгра ул соҳиби давлат борчаға муставлий бўлғай ва миллати оламни тутқай. Ва андоқки ул айтиб эрди бўлди. Ва Нўширавон борғоҳида тўрт олтун курси дойим кўюлур эрди. Бирида Бузуржмехр ўлтурур эрди, бирида қайсари Рум ва бирида қифчоқ хони. Ва анинг сойир салотин учун васиятномаси борким, не дастур била салтанат қилғайларким, бу мухтасарда ул кунжойиш йўқтурким, борчасин битилғай, ики-уч калима била ихтисор қилилди. Ва ул булардурким, адл бир кўрғондурким, сув солиб йикилмас ва ўт била куймас, манжаниқ била бузулмас. Ва адл ғанжедурким, кўпрак олғон сайин, кўпрак бўлур ва озроқ харж қилсанғ, озроқ бўлур. Ва хирадмаид улдурким, махфнй андоқ иш қилмағайким, ошкоро ани қила олмаған ва биров анбида андоқ сўз демағайким, юзиға дей олмаған. Урушда душман оз деб ғофил бўлмамоқ керакким, кўп ўтунни оз ўт куйдурур. Тахтининғ тўрт поясида тўрт сўз битилиб эрдиким, ҳаркимда подшоҳлик йўқ – комкорлик йўқ, ҳаркимда хотун нўқ – ғамгусорлик йўқ, ҳаркимда фарзанд йўқ – дўстдорлик йўқ, ҳаркимда булар ҳеч қойси йўқ – беморлик йўқ. Ва анинг осоридин Румия шахри дебдурларким, Мадойин ёнида Антокия тарҳи била ясади. Ва салтанати замонини баъзи қирқ йил ва баъаи қирқ ети йилу ети ой дебдурлар.

Шеър:

Ануширвон Хусравий додғар,
Ки обод эди адлидин баҳру бар.
Анға дағи даврон вафо қилмади,
Санға қилмағай, чун анға қилмади.

ҲУРМУЗ БИННИ АНУШИРВОН Атоси васияти била тахтка ўлтурди. Баъзи ани золим ва

жобир дебдурлар. Аммо баъзи адл ва инсофка нисбат берибдурлар. Ҳар тақдир била сиёсати ғолиб ва интикоми шадид киши эрди. Ағарчи авваллар Ануширвон кавоид ва русумии маръий тутти, аммо оз ғуноҳға кўп сиёсат килур жихатидин эл андин мутаваҳхнм бўлдилар ва мужиби танаффури бўлди. Чун элдин танаффури маълум килди, ул жихатдинким, таъбида интиком ва сиёсат сифати ғолиб эрди. Раоёға хирожни орттурди ва сипоҳиға жузвий жарима учун қатлини лозим тутти. Чун эл бир йўли навмид бўлдилар, атрофдин душманлар мулки тамаъиға юз кўйдилар. Румдин қайсар ва Арабдин Аббосул-аҳвол ва мағрибдан Умар Валадрак ва Туркистондин хокони Чин. Бурунғи учовни тухфа ва ҳадоё била истирзо килиб қайтарди. Аммо хокони Чин бошиға Бахроми чўбинаким, Ажам мулукидин эрди, сипаҳсолор килиб, Хуросонға йиборди. Баҳром ҳокон била урушиб, ҳокон ва ўғли Баҳром иликида қатлға етилар. Ҳокон черикидин Баҳромға ғанимат ва ўлжа ҳаддин тошқори тушуб эрди, баъзиниким, салотинға лойиқ бўлғай, Ҳурмуз хидматиға йиборди. Ва кўп таҳсин ва эҳсон тамаъ тутти. Ҳурмузға бадғўйлар мундоқ еткурдиларким, Баҳром асру кўп ғанимат олибдур, дағи санға оз нима йиборибдур. Ҳурмуз жихатсиз бадфсъллиғи жихатидин ва мол хирсидин Баҳромнинг ишин писанд килмай, машҳур мундоқдурким, анға бурунчак ва чарх нибордиким, қилган ишинға лойиқ булардур. Бахроми чўбин мутағаййир бўлуб анға ёғикди, дағи Парвиз отиға ва анинг навкарлиғиға ўзин мансуб килди. Ғарази бу тадбир эрдиким, Ҳурмуз ўғлидин бадгумон бўлуб, ародин кўтарғай ва Баҳром осонлиғ била Ҳурмузни дафъ килиб, подшоҳлиғини олган. Ва бу ройи мувофиқ тушти. Ҳурмуз Парвиз касдиға машғул бўлиб, Парвиз ваҳмдин кочиби, Арман вилоятиға борди ва Ширинға ошиқ бўлди. Андоқки, шарҳи келгусидур. Иншо алло, чун Парвиз кочти, Баҳромға бормади. Ҳурмуз билдиким, Баҳром кайд килнбдур ва ўғли гунаҳсиз эркандур, сипоҳ ясаб, Баҳром ўтрисиға йиборди. Баҳром анинг сипоҳин урушуб бости. Ва Ҳурмуз салтанати корхонаси мутазалзил бўлуб, чун аркони давлат андин норози эрдилар, тутуб кўзига мийл тортиб, Арманға киши йибориб, Парвизин келтўруб подшоҳ килдилар. Ва анинг салтанати ўн бир йил ва бирор нима эрди.

Шеър:

Яна Ҳурмуз ўлди чу кишвар хидев,
 Сиёсатлари солди элға ғирев.
 Анға дағи элдин етиб интиком,
 Адам кишвари сари килди хиром.

БАҲРОМИ ЧУБИНА. Чун Ҳурмузни аркони давлати кўр килдилар ва Хусрав ва Парвиз Армандин келиб, атоси тахтиға ўлтурди, Бахроми Чўбина анинг устиға черик тортиб, ул дағи сипоҳ ясаб, Баҳромға ўтру чикти. Ва Наҳрағондин ўтуб, бир-бириға якинлаштилар. Парвиз кўрдиким, Баҳром била муковамат килур тоқати йўқтур. Ҳурмуздин истимдод килиб рой тилади. Ҳурмуз битиб йибордиким, ҳазойин била ўғул ушоғинғни берк кўрғонларға мазбут қилиб, Румға бориб, қайсардин мадад тила! Парвиз ул деғондек килиб, Баҳром вилоятидин рўғардон бўлуб, қайсарға паноҳ элтти. Баҳром Парвизға қовгунчи йибориб, ўзи Мадойинға келиб, подиоҳликка ўлтурди. Чун Парвиз қайсар имдоди била анинг устиға келиб, ул дағи чиқиб урушти. Босилиб, ҳокон хидматиға борди. Анда заҳр бериб Баҳромни охир килдилар. Ва анинг салтанати ики инлу бир нима эрди. Ва баъзи тарихда ани мулук ададиға кижурмайдулар. Ва Шервон салотинини анинг наслидин дебдурлар ва анинг наждини баъзи Каркини милодка ва баъзи Яздижирд бинни Баҳромға еткурубдурлар.

Шеър:

Чу Бахроми Чўбинни бахти баланд,
 Жаҳон мулкида айлади аржуманд.

Вале они Парвиз тиндурмади,
Дам урмади то мулкдин сурмади.

ХУСРАВ ПАРВИЗ БИННИ ХУРМУЗ ул вақтдаким Баҳромдин юз кайтарди, Бандуя била Бастом анга ҳам тағойи эрдилар, ҳам сипаҳсолор. Ва Хурмузнинг кўзига алар мийл тортиб эрдилар ва Хурмуз интикомидин эмин эмас эрдилар. Парвизга айттиларким, Хурмуз санга Рум азимати буюруб, Баҳромни бизинг интикомимиз жихатидин тилаб мулкни бергусидур. Агар ани орадин кўтарсанг, хотир жамъ бўлур. Парвиз жавоб бермади. Алар анинг тек тургонидин ул ишга ризо фаҳм килмок тухмати била Хурмузни ҳалок килиб, оз киши била Парвизни Фирот суйидин ўтқориб, Рум азимати килдилар. Йўлда бир дайрда тушуб эрдиларким, Баҳром сипоҳи пайдо бўлди. Бандуя Парвизни узотиб, ўзи анинг салтанат либосин кийиб колди. Сипоҳ етқоч, эшикни боғлаб, дайр томига чикти. Ани ул либос била Парвиз гумон килдилар. Дедиким: чун сизга гирифтор бўлдум бағоят кўфтадурмен. Бу кун дайр теҗрасида ўлтурдунг, тонгла мени олиб ёнинг. Чўн бу навъ илтимос килди, ул сипоҳ қабул килиб дайр теҗрасида туштилар. Тонгласи чун ани чиқардилар, килгон тадбиридин вокиф бўлдилар. Чора йўк эрди. Баҳром қошига элттилар. Баҳром анинг табъаи кўп жихатидин ўлтура олмадилар. Чун Парвиз Румга етти, кайсар анинг камоҳий ҳолин билиб, яхши дилжўйлик килиб, Марям отлиг кнзин анга никоҳ килди ва колин мадад бериб узотти. Баҳром устига келиб, Баҳром андми босилиб, кочиб хоқон қошига борди. Парвиз Мадонин тахтига ўлтуруб, кўп мамоликни хийтаи тасарруфига кюрди. Ва макнат ва шавкати бир ерга еттиким, андин бурунги салотинга муяссар бўлмайду эрди. Ва баъзи муаррихлар анга муяссар бўлгон нималарни ҳайрат тарики била теъдод килибдурлар. Ул жумладин бири бир тахтдурким, ани Токдис дерлар эрди, олтундинким, иртифои юз қариш эрди. Ва ани жавоҳир била мурассаъ килиб эрдилар ва тўрт поясида афлок ва ажум ва ақолими сабъа суратин хўброқ ваҳж била тортиб эрдиларким, ул анда ўлтуруб, салтанат қилур эрди. Яна бир тожким, вазни олтмиш ботмон эрди, олтундинким минг гавҳар била мукалал килиб эрдиларким, ҳар бири чумчук юмурткасича. Ва устида гавҳар шабчарогким, мулк хирожи эрди ва ул тожни олтун занжир била боши муҳозийсига осар эрди. Яна бир фарш эди, дебодинким, вусъати бир жариб эрдиким, ани жавоҳир била мурассаъ килиб эрдилар. Ёшил дебо ва гуногун жавоҳир, сабза ва раёҳин ўрнига қабашким, бу нималар нўктур. Бу фарш устида мажлис тузар эрди. Яна бир от эдиким, Шабдизга машхур эрдиким, сойир отлардин тўрт қариш бийикрок эрдиким, ул ўлгондин сўнгра суратин орттуруб, анинг била хурсанд бўлур эрди. Яна бир Борбад отлиг муганний эрдиким, замонининг яғонаси эрди. Яна Шопур отлиг наққош эрдиким, анинг назири ҳам ул замонда йўк эрди. Яна Бузург Уммидек. вазири бор эрдиким, асрининг аълами эрди. Яна минг килода пили бор эрди ва анинг замонида пил Ҳиндистондин ўзга ерда болалади ва ул ҳам гариб амр эрди. Ўн секиз минг от тавиласида парвариш топар эрдиким, тўрт минги ўзининг жанибати эрди. Ўн ики минг ок теваси бор эрдиким, туркий дерлар. Шодурвонида неча минг соҳибжамол канизак эрдиким, алардин неча юз муганния эрдилар. Ганжи бодовард анга насиб бўлди. Ва ул минг кемада олтун ва кумуш ва жавоҳир ва нафойис эрдиким, Румдин неча минг йилда каёсирадин колгон эрдиким, биридин яна бирига дарё била элтурда ел ани Мадойинга келтурди ва ул тасарруф килди ва ани ганжи бодовард дедилар. Отланганда неча юз сакко муқаррар эрдиким, гард маҳалида йўлга сув сепар эрдилар. Ва неча юз ходим уд сўзлар била бухурот куйдуруб, ел тарафидин атрофида олиб юрурлар эрди. Ва Кисро токин дебдурларким, ёримчук эрди ул тугатти. Ва Шириндек маҳбуби бор эрдиким, оламда анингдек хусну латофат ва жамолу малоҳат ҳеч кимда йўк эрди. Ва фақир барча муаррихлар накизи тарафидин ики сўз топибменким, анга даст бердиким, ҳеч кишига даст бермайду, ўтқон борчадин? куллийракду. Бири улким, агарчи Шириндек оламда нодираси бор эрди, вале Фарҳоддек ҳам олам ажубаси ракиби бор эрдиким, ишк ва ниёз атрофидин бовужуди Хусравдек подшоҳ кўнгли Фарҳодка майл килиб, илтифот ва тарахҳум зоҳир килди.

Ва ани билиб Хусрав рашкдин макр била Фарход катлига бонс бўлдиким, андин машхурроқдурким, битмак ҳожат бўлгай. Яна бири ҳазрат Рисолат саллаллоҳу алайҳи васаллам биъсатиким анинг замонида воқеъ бўлдиким, бу ўткон барча таҷаммул ва макнатни бу давлатнинг минг улушидин бир улуши тутса бўлмаским, ул ҳазрат анга дин ва ислом даъватига нома битиб киши йиборди. Ва ул бу музахрафот ғуруридин ул ҳазратнинг муборак номасин йиртти ва итоат қилмади. Ва ўз мулк ва давлатига қасд қилди. Ва ҳазрат муъжизасидан мулкига завол дориб, Шеруяки анинг ўгли эрди маъмур бўлди. Мунгаким Фарходнинг беғунаҳ катлига атосини қасос қилди. Ва булар барча ижмол била ўтти. Умид улким, барча ўз маҳалида тафсил била дағи адо бўлгай. Иншо алло ва Хусрав Парвизнинг салтанати ўтуз йил эрди.

Шеър:

Чу Хусрав бўлуб мулук ила сарфароз,

Мулук ичра топти бу навъ имтиёз.

Вале чарх айлаб ситамсозлиқ,

Заволида ҳам берди дамсозлиқ.

ШЕРУЯ БИННИ ХУСРАВ. Шеруя атосини ўлтургондин сўнгра, подшоҳлик тахтига ўлтурди. Ва атосининг ўлтургонининг шарҳи узундур. Аммо мужмали будурким, Хусравнинг гоят таҷаммули ва жоҳидин ул навъким юқори теъдод қилилди, димогида ғурур ва феълида футур воқеъ бўлуб эрди ва сиёсат ва газаби элга ҳаддин ошиб эрди. Ул жумладин бири буким, мунажжимлар анга деб эрдиларким, сенинг заволинг ўз авлодиннинг илгида бўлғусидур. Бу ҳазаён жиҳатидин ўн ети ўглинн бир ҳисорга солиб, маҳбус асраб, қўймас эрдиким, хотун киши алар қошида ёвугай. Мунажжимлар айтқон амр сурат боғлагай, яна ўз улусидин, алуҳдату аъларрови, йигирми минг кишини зиндонга солиб эрдиким, булардин минг киши эътиборлуқ улук кишилар эрди. Бир черикда яхши юрумадингиз деб ва ҳар кун нечани буюруб эрдиким, ўлтурурлар эрди. Ва Мардоншоҳ отлиғ сипоҳсолориниким, неча мамлакатнинг сардори эрди, мунажжимлар дегон билаким, санга Зобилистон хокимидин ҳазарбор тилаб, гуноҳсиз ўлтуруридин ижтиноб қилиб, қўлин кести ва сўнгра риоят қилай деди. Ул қабул қилмади ва қатл истидъоси қилди эрса, қатл буюрди. Бу жиҳатлардин халойиқ андин жонига етиб эрдилар, барча иттифоқ била Шеруя билакнм Марямднн туғуб эрди, иттифоқ қилиб, ани подшоҳ кўтариб, Парвизни тутуб ҳабс қилдилар. Шеруяга айттиларким, ул мундоқ ношойист ишлар қилибдур, ани ўлтур, нўқса сени ўлтурур. Шеруя деди: хужжат билан ўлтурай. Қилгон ишларин айтиб йиборди. Ҳар қайсига бир жавоб айтди. Эл гавго қилиб, йигирми минг маҳбусни чиқордилар. Шеруя кўрдиким, иш ўзга бўлди. Мардоншоҳ ўглини йибордиким, Хусравни ўлтурди. Атосини ўлтургондин сўнгра анинг ҳам жнсмига азим ранж тори бўлуб, ети ойдин сўнгра ҳаёт ваднатин ажал мутақозийсига топшурди. Мулк хирсидин ўн ети ого-инисини дағи ўлтурди. Мунча шақоватқа мутасаддий бўлгондин сўнгра булар натнжасидин Кисро Арелон бинни Кисро Кубод бинни Фируз бу ародадур.

Шеър:

Чу Шеруя дун баргашта бахт,

Бу янглиг лақаблар била олди тахт.

Ҳануз айламай тахт узра мақом,

Буюрди фалак тахта сори хиром.

АРДАШЕР БИННИ ШЕРУЯ. Чун Шеруя вафот қилди ва жамиъ мулк тегар ого-инисини ўлтуруб эрди, ҳеч киши ақосирадин топмаднларким подшоҳ қилганлар. Шеруянинг ети яшар ўгли бор эрди Ардашер отлиғ. Заруратдин ани подшоҳ қилдилар. Ва чук Ардашер кичик эрди,

Меҳрижисниким, Парвизнинг хонсолори эрди ва бағоят рой ва тадбирга мансуб эрди ва локиафас ва некаидишликка машхур. Иттифоки била ани вазир килдиларким, Ардашер улгайгунча мулк тадбирин кила тургай. Ва Рум сағрида Шахрирод деган Парвизнинг бир улук кишиси бор эрдиким, хар кулли иш бўлса, анинг била машварат килмай бўлмас эрди. Ва Ардашерни подшоҳ килгонлар анинг била машварат килмай, ул ишни килдилар. Ул бу ишдин мутагаййир бўлуб, Ардашерга хуруж килди. Ва черик тортиб келиб, ҳам Ардашер, ҳам Меҳрижисни ўлтуруб, Мадойин тахтида тож бошига қўюб, подшоҳликка ўлтурди. Ва Ардашер бир йил ва олти ой подшоҳ эрди.

Шеър:

Яна Ардашер эрди тифле нажанд,
Ки бўлди макоми сарири баланд.
Бнйнк тахтдин чархи бевахму бок
Қуйн ташлаб, ул тифл бўлди ҳалок.

ШАХРИРОД. Чун подшоҳлик тахтига ўлтурди, чун андин улугрок ва тенгтўшлук эл бор эрдилар. Аларга анинг хидмати қотик келур эрди. Ва ор килурларки, анга акосира коидаси била мулозамат килгайлар. Ва акосиранинг коидаси бу эрдиким, сабоҳким элга бори ом берурлар эрди, халойик ер ўпуб, сажда килурлар эрди. Аммо анга баъзи килсалар эрди, баъзига бўюнёрлиг бермас эрдиким, сажда килганлар, Акосира отланур бўлсалар эрди, расм эрдиким, сипоҳ йироктин халка уруб, отлиг турарлар эрди. Бир кун Шахрирод отланганда бу расм маръин эмас эрди. Ул ошуфталик килдиким, нега маъхуд коидаси била турмайдурлар. Сипоҳ орасидин биров бир синон била бу ёнига урдиким, ул ёнидин ўтти. Ва пароканда захмлар била ани охир килдилар ва асгига ип такиб маҳаллотка судрадиларким, тикмас киши салтанат хаёлин қилса, сазоси будур. Ва анинг салтанати қирк кун эрди. Чун акосира наслидин киши топилмади, Парвизнинг Турондўхт отлиг кизини подшоҳ кўтариб, тахтка ўлтурттилар.

Шеър:

Чу гасп айлади Шахрирод мулк,
Анинг нангидин бўлди барбод мулк.
Жазосин анинг фарз билди сипеҳр,
Ўз ўрнига бу ишни қилди сипеҳр.

ТУРОНДУХТ. Чун подшоҳлиғ тахтига ором тутти, бағоят окила эрди, билдиким, мулк анга ўзгалардек вафо килмагусидур. Дод ва адл бунёд килди ва халойикка кўп умидворлиглар берди. Узидин бурунғи жамиъ акосира замонидин колгон шалтоқларни жамиъ раоёга бағишлаб, дафтарларни буюрдиким ювдилар ва яхши ойинлар орага киюрди. Ва Парвиз замонида Румдин Жилсиё отлиг бутларким, Мадойинга келтуруб эрди, румлуглар тнлар эрдиларким ва акосира бермаслар, ани румийларга йиборди. Ва мусолиҳайи мулк маслаҳати учунким алардин элга осиб тегмагай, кайсар миннатдор бўлуб ярашти. Ва халойик андин базе мураффах ва масрур бўлдилар. Ва анинг замонида ҳазрат саййидул-мурсалин саллаллоху алайҳи васаллам фано танғнойидин бақо оламига хиром килдилар ва хнлофат Або Бақр Сиддпк разий аллоху анхуга мукаррар бўлди. Ва Турондўхт Шахриродни ўлтургон кишиниким, Масруҳ Хуросоний дерлар эрди, тарбият килиб, вузарот берди. Ва бир йилу тўрт ой подшоҳлик килгондин сўнгра мулкка видоъ қилди. Ва Парвизнинг йирокроқ каробатидин Жаштанд отлиг бировни салтанат тахтига ўлтурттилар. Ул бечора даги бир ойгача хаёлига салтанатдин кўп молихулиё йўл берди. Бир ойдин сўнгра оламдин ўтти.

Шеър:

Чу Турон сарир узра топти сукун,
Анға ҳам вафо қилмади чархи дун.
Ул этти вафо, чарх қилди ситам,
Анға йўқки ёлғуз яна бирға ҳам.

ОЗАРМДУХТ. Чун подшоҳликка ўлтурди, кишини вазир қўймади ва мулк ишин ўз тадбир ва ройи била ясамоқ муқаррар қилди. Ва ул Турондўхт сингли эрди ва акосира дудмонида андин соҳибжамолроқ тарамай-дур эрди. Ва Парвизнинг Фируз Хурмуз отлиғ сипоҳ-солори бир эрдиким, Хуросон мулкини анға бериб эр-ди. Ва ул Рустам отлиғ ўғлин ўз хилофатиға – Хуросонға йибориб эрди ва Рустам бағоят баҳодир киши эрди. Ва бул Рустамдурким амирул-мўминин Умар разий аллоҳу анҳу Мадойинға Саъд Ваққоснн ислом черикин бошлатиб йиборғанда, Яздигирд бу Рустамни ўтру йиборибдурким, иншо алло ўз ерида келғай. Ва Фируз Хурмуз зуафоға машъуф киши эрди, Озармдўхт хавосида беихтиёр бўлуб, ҳарам жонибин риоят қилмай, шахват ва нафсониятқа мағлуб бўлуб, киши ораға солиб таашшуқ изҳор қилди. Озармдўхт кечаға ваъда бериб, ул мавъидқа етканда, буюрдиким ани ўлдуруб, бошин қаср эшиғида остилар. Чун тонғласи халойиқ муни кўрдилар, чун улук киши эрди, мутағаййир бўлдилар. Кайфиятни маълум қилғоч, таскин топдилар ва Фируз Хурмузға таън қилдилар. Рустам эшитиб, Хуросондин сипоҳ тортиб Мадойинға келиб, Озармдўхт била масоф қилиб, ани тутуб ҳам атоси қилгон муддаони ҳосил қилди, ҳам қониға қасос қилди. Ва андин сўнгра салтанат қилурға киши топмадилар. Ва анинг салтанати замони олти ой эрди.

Шеър:

Чу Озармдўхт ўлди маснад нишин,
Бас ошуфта қилди яна мулк ишин.
Қатил ўлди ул дағи топмай даранғ,
Вале келтуруб мулк ҳолиға нанғ.

КИСРО МЕХРИЖИС. Акосира мулки бу ерға етконда, паришонлиғ кўп юзланған учун, тарихи мазбут эмас. Муаррихлар ҳар навъ нима битибдурлар. Аммо Табарийда бу навъ мастурдурким, Кисро Мехрижис Аҳвозда эрди. Ул Ардашер Бобак наслидин эрди. Акосира аркони давлати ани топиб келтуруб, тахтқа ўлтуртдилар. Ва ул бирнеча кун подшоҳ эрди ва лекин бу улук иш ухдасидин чиқа олмади ва ожиз бўлди.

Ани дағи дафъ қилдилар. Чун мулк шоҳсиз бўла олмас, Насибин деған биров Хирод Хусрав отлиғ Парвиз отлиғ Хусрав ўғлонларидин топдиларки, Шеруя қардошларин қатл қилурда қочиб эрди ва ёшунуб юрур эрди. Ани келтуруб, тахтқа ўлтуртдилар. Ул дағи бошқара олмади. Ани дағи орадин кўтардилар ва руҳсат бердиларким, келған еринға бор. Чун Парвиз ўғли эрди, ўлтурмадилар. Ва яна кўп Нўширавон наслиднн Фируз Мехрон отлиғ кишини топдиларким, аноси Махондўхт эрди. Аммо ул киши мажнунваш эрди. Чун тахтқа ўлтуруб, тож бошиға қўюб илайида турдилар, ул паришон сўз айта бошладиким, манға бу тахт ва тождин нанғ ва ордур. Кўрдиларким, ул дағи бу иш қобили эрмас. Ани ҳам орадин сурдилар. Яна киши тилар эрдилар. Мағриб шаҳарларидин бирида Фаррухзодни топдилар ва тахтқа ўлтуртдилар. Ва ани ҳам Парвиз авлодидин дебдурлар. Ва ул дағи олти ой салтанат қилгондин сўнгра қатлға келди. Андин сўнғ мутағаййир бўлдилар. Ва ул вақтда Яздигирд бинни Шаҳриёр Истаҳрда эрди, атоси Шаҳриёр Парвиз ўғли эрди ва Шеруя оғо-инисини ўлтурурда, Ширин ани қочуруб эрди, ул жихатдинким ўзи асраб эрди ва ул ёшурун қочиб юрур эрди. Ва андин бир ўғул бўлуб, отин Яздигирд қўюб эрди. Атосидин сўнгра ҳам Истаҳрда бўлур эрди. Ани топиб, таклиф била тахтқа ўлтуртдилар. Ва анинг замонида Ажам мулки иши заиф ва мутазалзил бўлди ва ҳар ёндин душманлар истило

топтилар, батахсис араб. Ва Язджирд муддате саъй килиб, илик-аёғ урди ва бўлдура олмади ва амирул-мўминин Умар разий аллоху анху черикига мулкин олдуруб, кочиб, мулк араб илкига тушти ва ислом ливоси сарафроз бўлуб, куфр алами нигунсор бўлди. Язджирд кочиб Исфаҳонга бориб, андин Кирмонга кириб, анда ҳам тура олмай, Марвга борди ва кейинча қовғун келиб, ёлғуз бир тегирмонда ёшунди. Тегирмон иёси анинг от-тўнига кўз қорортиб, ани ўлтуруб жихотин ийалади. Язджирднинг подшоҳлиғи йигирми йил эрди, вассалом.

МАСНАВИЙ

Агар Язджирд ўлсун ар Шаҳриёр,
Вагар Баҳман ўлсун, гар Исфандиёр,
Ки қўйди вужуд уйига чун кадам,
Яна анга бўлмок керактур адам.
Скандардек олгон юруб баҳру бар,
Агар топса минг йил жаҳонда макар,
Яна бўлса маъмури тўкуз сипехр,
Оти наъли бўлса ёрук моху-меҳр,
Борурда чу колмас булардин бири,
Таманносин айларга қилмас кири.
Бировгаки рўзи бўлуб шоҳлиқ,
Замирига солса ҳақ огоҳлиқ,
Ки билса жаҳонга вафо йўктурур,
Жаҳон аҳлига ҳам бако йўктурур.
Кўзига жаҳон ҳашматин илмаса,
Ҳақ амридин ўзга амал қилмаса,
Адолат учун истаса мулку жоҳ,
Ситам дафъ айларга чекса сипоҳ,
Ҳар ишким бўлур муддаоси анга,
Ғараз бўлса Тенгри ризоси анга.
Бўлуб салтанат тахтида факржўй,
Шаҳ ўлса вале бўлса дарвишхўй,
Муни шоҳлиг деса эрмас йирок,
Ки гафлатдин огоҳлиқ яхширок.
Вале қилмади шоҳлардин киши,
Ки бу иш эрур Шоҳ Ғози иши.
Демай айни инсонки инсон айн,
Хам инсону ҳам айн Султон Хусайн.
Шаҳо келди шаҳлиг мусаллам санга,
Не шаҳлигки дарвишлиг ҳам санга.
Десам айлайин васфинг осон эмас,
Ки мингдин бири демак имкон эмас.
Валекин манга улча мақдур эди,
Ул ишларниким асру машхур эди,
Сенинг вақтинг ичра кўруб заъфу ранж,
Замоник назм айладим панж ганж.
Ки ҳар ганжида улча зоҳирдурур,
Нисорингга юз минг жавоҳирдурур,
Ки они қиюргон замон кошингга,

Борисин нисор айладим бошингга.
Чу девонга дебоча килдим ракам,
Сифотингни шарҳ айладим анда ҳам.
Ки ҳар лафзини ақли жавҳаршунос
Кўруб, жавҳари фард айлар киёс.
Чу «Назмул-жавохир» битиб отингга,
Ўқуш васф дарж айладим зотингга.
Ки анжум дурин гар тўкар чархи куз,
Эмас бир гуҳарнинг баҳоси хануз.
Яна даги кўп назми гуҳарфишон
Басе наср даги жавохирфишон.
Ки чун тортгим хоман мушкбиз,
Санинг васфингга айладим нуктарез.
Бори гарчи поку мухайял эди.
Вале борча васфингда мужмал эди.
Киши нуктани килса мужмал аён,
Яқинким анинг шарҳи топмас баён,
Вале азмим эмди будурким худой,
Агар бўлса умрумга муҳлат физон,
Чекиб турфа тарихингга хомани,
Қилиб нуктага тез ҳангомани.
Сифотингни аввалдин охиргача,
Хаёлоти махфию зоҳиргача
Валодат кунидин тутуб то бу дам,
Борин шарҳ ила айлагаймен ракам.
Бурунрок солиб турфа бунёд анга.
Бериб зикр обоу аждод анга.
Суруб нукта султонлар аҳволидин,
Ҳикоят килиб хонлар аҳволидин.
Дебон борчанинг мулку давронини,
Муайян килиб даври поёнини.
Дебонким қаю олди аввал жаҳон,
Жаҳон они не янглиг етти ниҳон.
Чу маснаддин этти анинг рахтини,
Ким олди жаҳондорлиг тахтини.
Чу ул топти маснад юзидин фирор,
Яна шоҳлиқ кимга топти қарор.
Анга тегруким сен шаҳи некбахт,
Атодин-ато вориси тожу тахт.
Ки холо чалиб салтанат навбатин,
Топибсен жаҳондорлиг шавкатин.
Адолат била хос эрур йўқса ом,
Жаҳон аҳлини тиндурубсен тамом.
Ки ҳақ айлабон мулку жоҳинг фузун,
Ҳаётинг танобини этсун узун.
Ғаразким бу сўз етса анжомига,
Бу тарих юз қўйса итмомига.
Анга ҳар киши солса очиб назар,

Бўлуб кўнгли мазмундин бахравор.
Яқин англағай таъби донишвари,
Ки меросинг эрмиш жаҳон кишвари,
Санинг ҳақкинг эрмиш жаҳондорлик.
Жаҳон хонлиғиға сазоворлик.
Навоий чу арз айладинг муддао,
Келу муддао қилғил эмди дуо.
Ало, токи шахсиз чу бўлғай жаҳон,
Замон аҳлиға бўлмағуси амон.
Сен ўлғил замон аҳлиға шоҳу бас,
Санға адл тарвижи дилхоҳу бас.
Қиёматқача ҳашматинг мустадом,
Саломинг қилиб шоҳлар вассалом.